

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Francisci Baconi Baronis de Verulamio, Vice-Comitis S.
Albani, Summi Angliæ Cancellarii, Opera omnia, Quæ
extant: Philosophica, Moralia, Politica, Historica ...**

Bacon, Francis

Francofvrti ad Moenvm, 1665

Liber VIII.

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10497643-5

simul omnia conjunguntur. Facile enim videre est multos, ingenii viribus & fortitudine animi polentes, quos in festant tamen perturbationes, quorumq; etiam moribus vix aliquid elegantiæ aut venustatis aspergitur: Alios, quibus abude est in moribus elegantiæ & venustatis, illis tamē non suppetit, aut probitas animi, ut velint, aut vires, ut possint recte agere: Alios, animo præditos honesto, atq; à vitiorum labe repurgato, qui tamen nec sibi ipsis ornamento sunt, nec Reip. utiles: Alios, qui

istorum fortasse trium compotes sunt, sed tamen Stoica quadam tristitia & stupiditate præditi, virtutis quidem actiones exercent, gaudiis non perfruuntur. Quod si contingat, ex quatuor istis duo aut tria aliquando concurrere, rarissime tamen fit, quemadmodum diximus, ut omnia. Jam vero Principale istud membrum *Philosophia humane, quæ hominem contemplatur, quatenus ex corpore consistit atq; anima, sed tamen segregatum, & citra societatem, à nobis pertractum est.*

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO,

Vice-Comitis sancti Albani,
De Dignitate & Augmentis Scientiarum,
LIBER OCTAVUS.

Ad Regem suum.

CAP. I.

Partitio Doctrinæ Civilis, in Doctrinam de Conversatione, Doctrinam de Negotiis, & Doctrinam de Imperio, sive Republica.

Vetus est narratio, (Rex Optime) convenisse complures Philosophos solenniter, coram Legato Regis exteri, atque singulos pro virili parte Sapientiam suam ostentasse, ut haberet Legatus, quæ referret de mirabili sapientia Græcorum. Unus tamen eorum in numero silebat, & nihil adducebat in medium; adeo ut Legatus ad eum conversus diceret: *Tu vero quid habes, quod referam?* Cui ille: *Refer* (inquit) *Regi tuo, te invenisse apud Græcos aliquem, qui tacere sciret.* Et quidem oblitus eram, in hac artium Synopsi, artem *tacendi* interferere: Quam tamen (quoniam plerumque desideretur) Exemplo jam proprio docebo. Etenim, cum me tandem ordo rerum ad illud deduxerit, ut paulo post de arte Imperii tractandum sit, cumq; ad tantum Regem scribam, qui perfectus adeo in arte sit Magister, ipsamq; ab incunabilis suis hausserit; Nec omnino immemor esse possim, qualem apud Majestatem tuam locum sustinuerim; consentaneum magis existimavi, me ipsam *tacendo* de hac re, apud Majestatem tuam, quam scribendo, probare. Cicerone vero, non solum artis, verum etiam eloquentiæ cujusdam, quæ in *tacendo*, reperitur, meminit. Cum enim sermones nonnullos suos, cum alio quodam ultra citroque habitos, in epistola quadam ad Atticum commemorasset, sic scribit: *Hoc loco, sumpsi aliquid de tua eloquentia; nam tacui.* Pindarus vero, (cui illud peculiare est, animos hominum inopinato, sententiola aliqua mirabili, veluti virgula Divina, percutere) hujusmodi quidpiâ ejaculatur: *Interdum magis efficiunt non dicta, quàm dicta.* In hac parte igitur, *tacere*, aut quod silentio proximū est, *brevis* admodum esse decrevi. Verū, antequam ad *artes Imperii* perveniam, haud pauca de aliis *doctrinæ civilis portionibus* sunt præmittenda. *Scientia civilis*, versatur circa subjectum, quod cæterorum omnium maxime est Materię immersum; ideoque difficillime ad axiomata reducitur. Sunt tamen nonnulla, quæ hanc difficultatem levant. Primo enim, quemadmodum Cato ille *senioris* de Romanis suis dicere solitus est: *Omnes eos*

*similes esse, quarum gregem integrū minore quis molestus ageret, quam unam aliquam: quoniam si paucas ex grege, ut rectam ineant viam, propellere possis, cæteræ ultro sequentur: Similiter, hoc quidem respectu, Ethicæ munus est quodammodo illo politice difficilius, Secūdo, proponit sibi Ethicæ, ut animus bonitate interna imbuatur, & cumuletur: At civilis scientia nihil amplius postulat præter bonitatem externam: Hæc enim ad societatem sufficit. Itaque non raro accidit, ut regimen sit bonum, tempora mala: Si quidem in Sacra Historia illud non semel occurrit (cum de Regibus bonis & piis narratur) *Sed adhuc populus non direxerat cor suum ad Dominum Deum Patrum suorum.* Itaque & hoc quoque respectu, duriores partes sunt Ethicæ. Tertio, hoc habent Respubl. ut tanquam machinæ grandiores tardius moveantur, nec sine magno molimine, unde haud tam cito labefactantur: Sicut enim in Ægypto septem anni fertiles, steriles septem sustentantur: in Rebuspubl. priorum temporum bona institutio efficit, ut sequentium errores non statim perniciem inferant: At singulorū hominum decreta, & mores, magis subito subverti solent. Hoc deniq; Ethicam gravat, Politicæ succurrit.*

Scientia civilis tres habet partes, juxta tres societatis actiones summarias: *Doctrinam de conversatione; Doctrinam de negotiis; & doctrinam de Imperio sive Republica.* Tria siquidem sunt bona, quæ ex societate civili homines sibi parare expectant: *Solamen contra solitudinem, adjuvamentum in negotiis, & protectio contra injurias.* Suntq; istæ tres prudentiæ plane inter se diversæ, & sæpenumero disjunctæ: *Prudentia in conversando, prudentia in negotiando, & prudentia in gubernando.*

Enimvero, quod ad *conversationem* attinet, illa certe affectata esse non debet, at multo minus neglecta: cum prudentia in ejus moderamine, & decus quoddam morum in se ipsa præ se ferat, & ad negotia tam publica, quam privata, commode administranda, plurimum juvet. Etenim sicut actio oratori tanti habetur, (licet sit externum quiddam) ut etiam illis alteris partibus, quæ graviores & interiores videntur, anteponatur; eodem fere modo, in viro civili, *conversatio*, ejusque regimen, (utcumq; in exterioribus occupetur) si non summum, at certe eximum locum invenit. Quale enim

enim pondus habet *vultus* ipse, ejuſq; compoſitio: Recte Poëta;

— *Nec vultu deſtruit verba tuo.*

Poterit enim quis *vim orationis, vultu* labefactare, & plane prodere. *Quin & facta*, non minus quam *verba, vultu* pariter deſtrui poſſint, ſi Ciceroni credamus. Qui, cum fratri affabilitatem commēdaret erga Provinciales, non in hoc eam potiffimum ſitam dixit, ut aditus præberet ad ſe faciles, niſi etiam *vultu* ipſo comiter accedentes exciperet. *Nil intereſt habere oſium apertum, vultum clauſum.* Videmus quoque, Atticum, ſub primum Ciceronis cum Cæſare congreſſum, bello adhuc fervente, diligente & ſerio Ciceronem per Epistolam monuiſſe, de *vultu & geſtu* ad dignitatem & gravitatem componendis. Quod ſi tantum poſſit *oris & vultus* ſolius moderatio, quanto magis *ſermo familiaris*, & alia, quæ ad *converſationē* pertinent? Atque ſane ſumma & compendium decori & elegantiz morum in hoc fere ſita ſunt, ut quaſi æqua lance & propriam Dignitatem & aliorum metiamur & tueamur: Quod etiam non male expoſſit T. Livius, licet alii rei intentus) eo perſonæ charactere, *Ne (inquit) aut arrogans videar, aut obnoxius: quorum alterum eſt aliena libertatis obliſi, alterum ſua.* Ex contraria vero parte, ſi *urbanitati*, & elegantiz morum externæ impenſius ſtudeamus, tranſeunt illæ in affectationem quandam Deformem, & Adulterinam. *Quidenim deformis, quam Scenam in Vitam transferre?* Quinetiam, licet in exceſſum illum vitioſum minime prolabantur; temporis tamen nimium in huiusmodi leviculis abſumitur, animusq; ad curam ipſarum, magis quam oportet, deprimitur. Ideoq; ſicut in Academicis, adoleſcentes literarum ſtudioſi, at ſodalium congreſſibus plus ſatis indulgētes, moveri ſolent à præceptoribus, *Amicos eſſe ſures temporis: ſic certe aſſidua iſta, in converſationis decorum animi intentio, magnum gravioribus meditationibus futurum facit.* Deinde, qui primas adeo in *urbanitate* obtinent, & ad hanc rem unam quaſi nati videntur, hoc fere habent, ut ſibi ipſis in illa ſola complacent, & virtutes ſolidiores, & celliores, vix unquam aſpirent: Quando è contra, qui ſibi in hac parte defectus ſunt conſcii, decus ex bona exiſtimatione quarunt: Ubi enim a deſt bona exiſtimatione, omnia fere decent, ubi vero illa deſicit, tum demum à commoditate morum, atq; *urbanitate*, ſubſidium petendum eſt. Potro, ad res gerendas, vix gravius aut frequentius reperias impedimentum, quam huiusce decori externi curioſam nimis obſervationem; atque illud alterum, quod huic ipſi inſervit, nimirum, anxiam temporis atque opportunitatum electionem. Egrege enim Salomon: *Qui reſpicit ad ventos, non ſeminat; qui reſpicit ad nubes, non metit.* Creanda ſiquidem nobis eſt opportunitas ſæpius quam opperienda. Ut verbo dicamus, *urbana* iſta morum *compoſitio*, veluti veſtis animi eſt, & proinde veſtis commoditates referre debet. Primum enim talis eſſe debet, ut ſit in uſu communi: Rurſus, ut non ſit nimis delicata aut ſumptuoſa: Deinde, ita conficienda, ut ſi qua ſit in animo virtus, eam exhibeat maxime conſpicuam; ſi qua deformitas, eandem ſuppleat, & occultet: Poſtremo; & ſuper omnia, ne ſit nimis arcta, atque ita animum anguſtet, ut ejuſdem motus in rebus gerendis cohibeat & impediatur. Verum hæc pars

ſcientia civilis de converſatione eleganter profecto à nonnullis tractata eſt, neq; ullo modo tanquam *deſiderata* reponi debet.

CAP. II.

Partitio Doctrinæ de Negotiis, in Doctrinam de Occaſionibus Sparſis, & Doctrinam de Ambitu Vitæ. Exemplum Doctrinæ de Occaſionibus Sparſis, ex Parabolis aliquibus Salomonis. Præcepta de Ambitu Vitæ.

Doctrinam de negotiis partiemur in doctrinam de occaſionibus ſparſis, & doctrinam de ambitu vitæ: Quarum altera univerſa negotiorum varietatem complectitur, & vitæ communis tanquam Amanuenſis eſt; Altera, ea tantum, quæ ad propriam cujuſq; fortunam amplificandam ſpectant, excerpit, & ſuggerit, quæ ſingulis, pro intimis quibusdam reru ſuarum tabellis aut codicillis eſſe poſſint. Verum antequam ad ſpecies deſcēdamus, aliquid circa doctrinam de negotiis in genere præfabimur. Doctrinam de negotiis, pro rei momento, tractavit adhuc nemo, cum magna, tam literarum, quam literatorum, exiſtimationis jaſtura. Ab hac enim radice pullula illud malum, quod notam eruditus inuſſit, nimirum *eruditionem & prudentiam civilem raro admodum conjungi.* Etenim ſi quis recte advertat, ex prudentis illis tribus, quas modo diximus ad vitam civilem ſpectare, illa *converſationis* ab eruditis fere contemnitur, tanquam ſervile quiddam, atque inſuper meditationibus inimicum. Quod vero ad illam de *Repub. adminiſtranda*, ſane, ſi quando rerum gubernaculis admoveantur, etudēt, munus ſuum incommodè ſuſtinent; Verum ea promotio contingit paucis. De *prudencia* autem *negotiandi*, (qua de nunc loquimur) in qua vita humana plurimum verſatur, nulli omnino libri conſcripti habentur: præter pauca quædam *monita civilia* in ſalciculum unum aut alterum collecta, quæ amplitudini huius ſubjecti nullo modo reſpondent. Etenim ſi libri aliqui extaret de hoc argumento, ſicut de cæteris, minime dubitaverim, quin viri eruditi, aliquo experientiz manipulo inſtructi, ineruditos, licet diutina experientia edoctos, longe ſuperarent, & proprio illorum (quod dicitur) *arcuſu*, magis è longinquo feriret.

Neque vero eſt cur vereamur, ne *ſcientia* huius tam varia ſit materia, ut ſub præceptionibus non cadat: Multo ſiquidem anguſtior eſt, quam illa *Reip. adminiſtranda ſcientia*, quam tamè apprime videmus excultam. Huius generis *prudencia*, apud Romanos, optimis temporibus, extitiſſe videntur nonnulli profeſſores. Teſtatur enim Cicero, moris fuiſſe, paulo ante ſua ſecula, ut Senatores, prudentia, & rerum uſu maxime celebres, (*Coruncanij, Curij, Laliij, & alij*) ſtatis horis in foro deambularent, ubi civibus copiam ſui facerent, & conſulerentur, non de jure, ſed de negotiis omnigenis: Veluti de *filia elocanda*, ſive de *filio educando*, ſive de *prædico coemendo*, de *contractu*, *accuſatione*, *deſenſione*, aut aliqua quacunq; re, quæ in vita communi interveniat. Ex quo liquet, prudentiam quandam eſſe *conſilium dandi*, etiam in negotiis privatis, ex univerſali rerum civilium cognitione & experientia promanantem, quæ exerceatur quidem in caſibus particularibus, extrahatur autem ex generali caſuum conſimilium obſervatione. Sic enim videmus, in eo libro, quem ad fratrem conſcripſit *Q. Cicero, de petitione conſulatus*, (quem unicum à veteribus habemus, quantum memini, tractatum, de nego-

de negotio aliquo particulari) quamquam ad consilium dandum, de re tum præsentis, potissimum spectaret, plurima tamen contineri axiomata politica, quæ non usum solum temporarium, sed normam quandam perpetuam, circa electiones populares præscribant. In hoc genere autem nihil invenitur, quod ullo modo comparandum sit cum aphorismis illis, quos edidit Rex Salomon: De quo testatur Scriptura, *Cor illi fuisse instar arenæ maris*: Sicut enim arenæ maris universas orbis oras circumdant, ita & Sapientia ejus omnia humana, non minus quam divina, cõplexa est. In aphorismis vero illis, præter alia magis Theologica, reperies liquido haud pauca præcepta & monita civilia præstantissima, ex profundis quidem sapientiæ penetrabilibus scaturientia, atq; in amplissimum varietatis campum excurrentia. Quoniam vero doctrinæ de occasionebus sparsis (quæ doctrinæ de negotiis portio est prior) inter desiderata reponimus, ex more nostro paulisper in illa immorabimur: Atq; exemplum ejusdem, ex aphorismis sive parabolis illis Salomonis desumptum, proponemus. Neq; vero quis, ut arbitramur, nos merito fugillare possit, quod ex Scripturis Sacræ Scripturæ aliquem, ad sensum politicum trahamus: Equidem existimo, si extaret commentarii illi Salomonis ejusdem, de naturis rerum (in quibus de omni vegetabilis, à musco saper murum ad cedrum libani, itemque de animalibus, conscripsit) non illicitem esse, eos secundum sensum naturalem interpretari: Quod idem nobis liceat in Politicis.

EXEMPLUM PORTIONIS

Doctrina de occasionebus sparsis, ex parabolis aliquibus Salomonis.

Parabola.

3. *Mollis Responsio frangit iram.*

Explicatio.

Si incendatur ira Principis vel Superioris adversus te, & tunc jam sint loquendi partes, duo præcipit Salomon: Alterum, ut fiat responsio; Alterum, ut eadem sit mollis. Prius continet tria præcepta. Primo, ut caveas à silentio tristi & contumaci: Illud enim, aut culpam totam in te recipit, ac si nihil habeas, quod respondere possis; aut Dominum occulte iniquitatis insinuat, ac si aures ejus, defensionem licet justam, non paterent. Secundo, ut caveas à re comperendinanda, neq; tempus aliud ad defensionem postules: Hoc enim, aut eandem notam inturret, quam prius, nimirum Dominum tuum nimia mentis perturbatione affecti; aut plane significat, te artificiosam quandam defensionem meditari, cum in promptu nihil habeas: Adeo ut optimum semper fuerit, aliquid in præsentia, & è re nata, in excusationem tui adducere. Tertio, ut fiat prorsus responsio: Responsio, inquam, non mera confessio, aut mera submissio, sed aliquid apologiæ & excusationis inspergatur: Neq; enim aliter tutum est facere, nisi apud ingenia valde generosa & magnanima; quæ rara admodum sunt. Sequitur posteriore loco, ut Responsio mollis, minime perfracta, aut aspera.

Parabola.

2. *Servus prudens dominabitur in silium stultum; Et partietur hereditatem inter fratres.*

Explicatio.

In omni familia, turbata & discordi, semper exurgit aliquis servus, aut humilis amicus, præpotens, qui pro arbitrio se gerat, ad lites familiæ com-

ponendas, cuique, eo nomine, & familia tota, & dominus ipse, sunt obnoxii. Ille, si suam rem agat, familiæ mala fovet, & aggravat: si fidelis revera fuerit & integer, plurimum certe meretur: Adeo ut etiam tanquam inter fratres haberi debeat, aut saltem procuracionem hereditatis accipere fiduciariam.

Parabola.

3. *Vir Sapiens, si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem.*

Explicatio.

Monemur sæpius, ut congressum imparem fugiamus, eo sensu, Ne cum potioribus deceremus. At haud minus utile est monitum, quod hic exhibet Salomon, Ne cū indigno contendamus. Iniqua enim prorsus forte hæc res transigitur. Siquidem, si superiores simus, nulla sequitur victoria: si superemur, magna indignitas. Neq; juvat etiam in hujusmodi contentione exercenda, si interdum veluti per jocum agamus, interdum cum fastu & contemptu. Nam quocunq; nos vertamus, leviores inde efficiemur, neque commode nos explicabimus. Pessime autem fit, si hujusmodi persona, qui cum contēdimus, (ut Salomon loquitur,) aliquid affine habeat cum stulto, hoc est; si sit audaculus, & temerarius.

Parabola.

4. *Sed & cunctis sermonibus, qui dicuntur, ne accommodes aurem tuam; ne forte audias seruum tuum maledicentem tibi.*

Explicatio.

Vix credi possit, vitam quantum perturbet inutilis curiositas, circa illa res, quæ nostra interfunt: Nimirum, quando secreta illa rimari satagimus, quæ detecta & inventa, ægritudinem quidem animo inferant, ad consilia autem expedienda nihil juvât. Primo enim sequitur animi vexatio & inquietudo, cū humana omnia perfidiæ & ingratitude plena sint. Adeo ut, si comparari posset speculum aliquod magicum, in quo odia, & quæcunq; cõtra nos ulli commoventur, intueri possemus, melius nobis foret, si protinus proiiceretur & collideretur. Hujusmodi enim res, veluti foliorum murmuræ sunt, & brevi evanescent. Secundo curiositas illa animum suspicionibus nimis onerat, quod consiliis inimicissimum est, eaque reddit inconstantia, & complicata. Tertio eadem, mala ipsa sapissime figit, alias prætervolatura: Grave enim est conscientias hominum irritare; qui, si latere se putent, facile mutantur in melius, si deprehensos se sentiant, malum malo pellunt. Merito igitur summæ prudentiæ tribuebatur Pompejo Magno, quod Sertorii chartas universas, nec à se perlectas, nec aliis permissas, igni protinus dedisset.

Parabola.

5. *Advenit veluti viator pauperies, & egestas quasi vir armatus.*

Explicatio.

Eleganter describitur in parabola, quomodo prodigis, & circa rem familiarē incuriosis, superveniant naufragia fortunarum. A principio enim pedetentim, & passibus lentis, instar viatoris, advenit ovariatio, & fortis diminutio, neque fere sentitur: At nō multo post invadit egestas tanquã vir armatus, manu scilicet tam forti, & potētē, ut ei amplius resisti non possit: cum apud Antiquos recte dictū sit, necessitatem ex omnibus rebus esse fortissimam. Itaq; viatori occurrēdū contra armatum muniendū.

K 2

Parabola

Parabola.

6. *Qui erudit derisorem, ipse sibi injuriam facit: & qui arguit impium, sibi maculam generat.*

Explicatio.

Congruit cum præcepto Salvatoris. *Ut non mittamus margaritas nostras ante porcos.* Distinguitur autem in hac parabola actiones præceptionis, & reprehensionis; Distinguitur itidem personæ derisoris, & impii; Distinguitur postremo id quod reprehenditur. In priore enim reprehenditur opera lapsa; in posteriore, etiam & macula. Cum enim quis erudit & instituit derisorem, jactura primum fit temporis; Deinde & alii conatum irrident, tanquam rem vanam, & operam male collocatâ; Postremo derisor ipse sciëntiam, quam didicit, fastidio habet. At majore cum periculo transigitur res in reprehensione impii; qui non solum impius non aufcultat; sed & cornua obvertit, & reprehensorem, odiosum sibi jam factum, aut confestim convitiis profcindit, aut saltem postea apud alios criminatur.

Parabola.

7. *Filius sapiens lætificat partem: Filius vero stultus molestus est matri suæ.*

Explicatio.

Distinguitur solatio atq; ægritudines œconomicæ, patris videlicet & matris, circa liberos suos. Etenim filius prudens & frugi, præcipuo solatio est patri, qui virtutis pretium melius novit, quam mater; ac propterea filii sui indoli, ad virtutem propellæ, magis gratulatur: Quin etiã gaudium illi fortasse affert institutum suum, quod filium tam probe educavit; illiq; honestatem morum, præceptis & exemplo, impresserit: E contra mater calamitate filii plus compatitur & indolet, tum ob affectum maternum magis mollè, & tenerum; tum fortasse indulgentiæ suæ conscia, qua eum corrupperit, & depravaverit.

Parabola.

8. *Memoria iusti cum laudibus; at nomen impiorum putrescet.*

Explicatio.

Distinguitur inter famam virorum bonorum & malorum, qualis esse soleat post obitum. Viris enim bonis, extincta invidia, (quæ famam eorum, dum vixerant, carpebat) nomen continuo efflorescit, & laudes magis indes in valescunt: At viris malis (licet fama eorum, per gratiam amicorum & factionis suæ hominum, ad breve tempus manserit) paulo post facti diu nominis oboritur, & postremo laudes illæ evanescunt in infamiam, & veluti in odorem gravem & tetrum, desinunt.

Parabola.

9. *Qui conturbat domum suam, possidebit ventos.*

Explicatio.

Utile admodum monitum, de discordiis & turbis domesticis. Plurimi enim, ex dissidiis uxorum, aut ex hereditationibus filiorum, aut mutationibus frequentibus familiae, magna sibi spondent; ac si inde, vel animi tranquillitas, vel rerum suarum administratio felicior, sibi obventura foret. Sed plerumq; abeunt spes suæ in ventos. Etenim, tum mutationes illæ, ut plurimum; non cedunt in melius; tum etiam, perturbatores isti familiae suæ molestias varias, & ingratitude eorum, quos, aliis præteritis, adoptant, & deligunt, sæpe numero experientur. Quin & hoc pacto rumores sibi progignunt non optimos, & famas ambiguas: Neq; enim male à Cicerone notatum est, *Omniem famam à domesti-*

cis manare. Utrumq; autem malum per ventorum possessionem eleganter à Salomone exprimitur: Nam & expectationis frustratio, & rumorum suscitatio, ventis recte comparantur.

Parabola.

10. *Melior est finis orationis, quam principium.*

Explicatio.

Corrigit parabola errorem frequentissimum, non solum apud eos, qui verbis præcipue student, verum etiam apud prudentiores. Is est, quod homines de sermonum suorum aditu atq; ingressu magis sint solliciti, quam de exitu, & accuratius exordia & præfatiunculas meditentur, quam extrema orationum. Debuerant autem nec illa negligere, & ista, ut longe potiora, præparata & digesta apud se habere; revolventes secum, & quantum fieri potest, animo prospicientes, quis tandem exitus sermonis sit futurus, & quomodo negotia inde promoveri & maturari possint. Neq; hic finis. Quinimo non epilogos tantum & sermonum, qui ad ipsa negotia spectant egressus, meditari oportet; verum etiam & illorum sermonum cura suscipienda, quos sub ipsum discessum commode & urbane injicere possint, licet à negotio prorsus alienos. Equidem novi Consiliarios duos, viros certe magnos, & prudentes, & quibus onus rerum tunc præcipue incumberebat; quibus illud fuit perpetuum, & proprium, ut quoties cum Principibus suis de negotiis ipsorum communicarent, colloquia, in rebus ad ipsa negotia spectantibus, nunquam terminarent; verum semper, aut ad jocum, aut aliud aliquid, quod audire erat volupe, diverticula quaerent; atq; ut adagio dicitur, sermones marinos aqua fluviatilis sub extremum abluerent. Neq; hoc illis inter artes postremum erat.

Parabola.

11. *Sicut musca mortuae fœtere sadiunt unguentum optimum; sic hominem pretiosum sapientiã & gloriã, parva stultitia.*

Explicatio.

Iniqua admodum & misera est conditio hominum virtute præcellentium, (ut optime notat parabola) quia erroribus eorum quantumvis levissimis, nullo modo ignoscitur. Verum quemadmodum in gemma, valde nitida minimum quodq; granulum, aut nubecula, oculos ferit & molestia quadam afficit; quod tamen si in gemma vitiosiore reperiatur foret, vix notam subiret: Similiter in viris singulari virtute præditis, minima quæq; vitia statim in oculos & sermones hominum incurrant, & censura perstringuntur graviore: quæ in hominibus mediocribus aut omnino laterent, aut veniam facile reperirent. Itaque viro valde prudenti, parva stultitia; valde probò, parvum peccatum; urbano & moribus eleganti paululum indecori, de fama & exultatione multum detrahit. Adeo ut non pessimum foret viris egregiis, si nonnulla absurda (quod citra vitium fieri possit) actionibus suis immiscerent; ut libertatem quandam sibi retineant, & parvorum defectuum notas confundant.

Parabola.

12. *Homines derisores civitatem perdunt, sapientes vero avertunt calamitatem.*

Explicatio.

Mirum videri possit, quod in descriptione hominum, qui ad Respubl. labefactandas & perdendas veluti natura comparati & facti sunt, delegerit Salomon characterem; Non hominis superbi & insolent-

insolentis; Non tyrannici & crudelis; Non temerarii & violenti; Nō impii & scelerati; Nō iniusti & oppressoris; Non seditiosi & turbulenti; Non libidinosi & voluptuarii. Non deniq; insipientis & inhabilis: Sed *derisoris*. Verum hoc sapientia ejus Regis, qui Rerum publ. conservatione & eversione optime norat, dignissimum est. Neq; enim similis fere est pestis Regnis & Rebus publ. quam si Consiliarii Regū, aut Senatores, quiq; gubernaculis rerum admoventur, sint ingenio *derisores*. Hujusmodi enim homines periculorum magnitudinem, ut fortes videantur Senatores, semper extenuant; iisque, qui pericula, prout par est, ponderant, veluti timidus insultant: Consultandi & deliberandi maturas moras, & meditata disceptationes, veluti rem oratoriā, & ad diū plenā, & ad summas rerum nihil facientē, substantant. Famam ad quam Principum Consilia præcipue sunt componenda, ut *salvā vulgi*, & rem cito prætervolaturam, contemnunt: Legum vim & auctoritatem, ut reticula quædam quibus res majores minime cohiberi debeant, nil morantur: Consilia & præcautiones, in longum prospicientes, ut somnia quædā, & apprehensiones melancholicas, rejiciunt: Viris revera prudentibus, & rerum peritis, atq; magni animi, & consilii, dieteris & facetiis illudunt. Deniq; fundamenta omnia regiminis politici simul labefactant. Quod magis attendendum est, quia cuniculis, & non impetu aperto, hæc res agitur. Neq; cæpit esse inter homines (prout meretur) suspecta.

Parabola.

13. *Princeps, qui libenter præbet aures verbis mendacis, omnes servos habet improbos.*

Explicatio.

Cum Princeps talis fuerit, ut susurrionibus, & sycophantiis, absq; judicio faciles & credulas aures præbeat, spirat omnino, tanquam à parte Regis, aura pestilens, quæ omnes *servos* ejus corrumpit, & inficit. Alii metus Principis rimantur, eosq; narrationibus fictitiis exaggerant: Alii invidia furias concitant, præsertim in optimos quosq; Alii criminationibus aliorum, proprias sordes, & conscientias malas eluunt: Alii amicorū suorum honoribus & desideris velificant, competitorum eorum calumniando, & mordendo: Alii fabularum argumenta, contra inimicos suos, tanquam in scena, componunt: & innumera hujusmodi. Atq; hæc illi, qui *ex servis* Principis ingenio sunt magis improbo. At illi etiam, qui Natura probiores sunt, & melius morati, postquam in innocentia sua parum præsidii esse senserint, (quoniam Princeps verā à falsis distinguere non novit) morum suorum probitatem exuunt, & ventos aulicos captant, iisque servilem in modum circumferuntur. *Nihil enim* (ut ait Tacitus de Claudio) *tutum est apud Principem, cuius animo omnia sunt tanquam indita & jussa*. Atq; bene Cominæus; *Præstat, servum esse Principis, cuius suspicionum non est finis, quam ejus, cuius credulitatis non est modus*.

Parabola.

14. *Iustus miseretur anima jumentis sui; sed misericordia impiorum crudelis.*

Explicatio.

Inditus est, ab ipsa Natura, homini, *miseriordia* affectus nobilis, & excellens; qui etiā ad animalia bruta extenditur; quæ, ex ordinatione divina, ejus imperio subjiciuntur. Itaq; habet ista *miseriordia*

analogiam quandam, cum illa Principis erga subditos. Quinetiam illud certissimum est, quod quo dignior est anima, eo pluribus compatiatur. Etenim animæ angustæ, & degeneres, hujusmodi res ad se nihil pertinere putant: At illa, quæ nobilior est portio universi, ex communiōne afficitur. Quare videmus, sub veteri lege haud paucā fuisse præcepta, non tam mere *ceremonialia*, quam *miseriordia instituta*: Quale fuit illud, *de non comedendo carnem cum sanguine ejus*; & similia. Etiam in sectis *Esæorum*, & *Pythagæorum*, ab esu animalium omnino abstinabant. Quod etiā hodie obtinet (superstitione in violata) apud incolas nonnullos Imperii Mogollenfis. *Quin & Turcæ* (Gens licet, & stirpe & disciplina, crudelis, & sanguinaria) Brutis tamen *eleëmofynas* largiri solent; neq; animalium vexationes & torturas fieri sustinent. Verum, ne forte hæc, quæ diximus, omnis generis *miseriordia* patrocinati videantur, salubriter subjungit Salomon, *impiorū misericordias esse crudeles*. Eæ sunt quando hominibus sceleratis & facinorosis parcitur, justitiæ gladio feriendis: Crudelior enim hujusmodi *miseriordia*, quam crudelitas ipsa. Nā crudelitas exercetur in singulos: at misericordia illa universum facinorosorū exercitū, concessa impunitate, in homines innocentes armat & immitit.

Parabola.

15. *Totum spiritum suum profert stultus; at sapiens reservat aliquid in posterum.*

Explicatio.

Corrigit parabola præcipue (ut videtur) non hominum vanorum inutilitatem, qui dicenda, tacenda, facile proferunt: non Parthesiam illam, qua absq; discrimine & judicio in omnes & omnia involant: nō garrulitatem; qua ad nauseam usq; aliis obtrepunt: sed vitium aliud magis occultum; nempe sermonis regimen minime omnium prudens & politicum; hoc est, cum quis ita sermonē (in colloquiis privatis) instituit, ut, quæcunque in animo habet, quæ ad rem pertinere putet, simul, & tanquā uno spiritu, & oratione continuata, proferat. Hoc enim plurimum negotiis officit. Siquidem primo, *oratio intercisā*, & per partes infusa, longe magis penetrat quam continuata; quoniam in continuata pondus rerum non distincte & sigillatim excipitur, nec per moram nonnullam insidet, sed ratio rationem, antequam penitus insederit, expellit. Secundo, nemo tam potenti & felici eloquentia valet, ut primo sermonis impetu eum, quem alloquitur, *mutum & elinguem plane reddat*: quin & alter aliquid vicissim respondebit, & fortasse objiciet. Tū vero accidit, ut quæ in refutationem aut replicationem reservanda fuissent, præmissa jam, & antea delibata, vires suas & gratiam amiserint. Tertio si quis ea, quæ dicenda sunt, non simul effundat, sed per partes eloquatur, aliud primo, aliud subinde injiciens; sentiet ex ejus, quem alloquitur, vultu, & responso, quomodo singula illum affecterint, quam in partem accepta fuerint; ut, quæ adhuc restant dicenda, cautius aut supprimat, aut excerpant.

Parabola.

16. *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris, quia curatio faciet cessare magna peccata.*

Explicatio.

Præcipit parabola, quomodo se quis gerere debeat, cum iram atque indignationem principis incurrit.

K 3

incutit. Præceptum duplex. Primo, ut non dimittat loci suum. Secundo, ut curatiōi, tanquam in morbo aliquo gravi, diligenter & caute attendat. Consvenerunt enim homines, postquam commotos contra se Principes suos senserint, partim ex dedecoris impatientia, partim ne vulnus observando reficerent, partim ut tristitiam & humilitatem eorum Principes sui perspiciant, se à muneribus & functionibus suis subducere, quin etiam interdum ipsos Magistratus, & Dignitates quas gerunt, in Principum manus restituere. At Salomon, hanc medendi viam, veluti noxiam, improbat: idq; summa profecto ratione. Primo enim, dedecus ipsum nimis illa publicat; unde tum inimici, atq; invidi, audaciores fiunt ad lædendum; tum amici timidiōres ad subveniendū. Secundo, hoc pacto fit, ut Principis ira, quæ fortasse, si non evulgaretur, sponte concideret, magis figatur, & veluti principio jam facti hominis deturbandi, in præcipitium illius fetatur. Postremò, Seccessus iste, aliquid sapit ex malevolò, & temporibus infenso: Id quod malum indignationis, malo suspitionis cumulat. Ad curatiōem autem pertinent ista. Primo, caveat ante omnia, ne stupiditate quadam, aut etiam animi elatione, indignatione Principis minime sentire, aut inde, prout debeat, afflicti, videatur. Hoc est, ut & vultum, non ad tristitiam contumacem, sed ad mœstitiam gravem atq; modestā componat: & in rebus quibuscunq; agendis se minus solito hilarem & lætum ostendat: Quin & in rem suam erit, amici alicujus opera, & sermone, apud Principem uti, qui, quanto doloris sensu in intimis excrucietur, tempestive insinuet. Secundo, occasiones omnes, vel minimas, sedulo evitet, per quas aut res ipsa, quæ indignationi causam præbuit, refricetur, aut Princeps denuo excandescēdi, & ipsum, quacunq; de causa, coram aliis objurgandi, ansam arripiat. Tertio, perquirat etiam diligenter occasiones omnes, in quibus opera ejus Principi grata esse possit: ut & voluntatem promptam redimendi culpam præteritam ostendat: & Princeps suos sentiat, quali tandem servo, si eum dimittat, privari se contigerit. Quarto, Culpam ipsam, aut sagaciter in alios transferat; aut animo illam non malo commissam esse insinuet: aut etiam malitiam illorum, qui ipsam Regi detulerunt, vel rem supra modum aggravarunt, indicet. Deniq; in omnibus evigilet, & curatiōi sic intentus.

Parabola.

17. Primus in causa sua justus: cum venit altera pars, & inquirat in eum.

Explicatio.

Prima in unaquaq; causa informatio, si paulisper animo judicis insederit, altas radices agit, eumq; imbuit, & occupat: adeo ut ægre elui possit, nisi aut manifesta aliqua fallitas in materia informationis, aut artificium aliquod in eadē exhibenda deprehendatur. Etenim nuda & simplex defensio, licet justa sit & preponderans, vix præjudicium informationis primæ compensare, aut libram justitiæ semel propendentem ad æquilibrium reducere, per se valet. Itaq; & judici tantissimum, ut nihil, quod ad merita cause spectat, prelibetur, priusquam utraq; pars simul audiatur: & defensori optimum, si judicem senserit præoccupatum, in hoc potissimum (quantum dat causa) incumbere, ut versutiam aliquam, & dolum malum, ab adversa parte, in judicis abusum adhibutum, detegat.

Parabola.

18. Qui delicate à pueritia nutrit servum, postea sentiet eum contumacem.

Explicatio.

Servandus est, Principibus & Dominis, ex consilio Salomonis, in gratia & favore suo erga servos modus. Is triplex est. Primo, ut promoveantur per gradus, non per saltus: Secundo, ut inserdum assuefiant repulsa: Tertio, (quod bene præcipit Macciavellus) ut habeant præ oculis suis semper aliquid, quo ulterius aspirare possint. Nisi enim hæc fiant, reportabunt proculdubio Principis in fine à servis suis, loco animi grati, & officiosi, fastidium & contumaciam. Etenim, ex promotiōne subita, oritur insolentia: ex perpetua desideratorum adeptiōne, impatientia repulsa: Denique si vota desint, decriti dem alacritas & industria.

Parabola.

19. Vidisti virum velocem in opere suo: coram Regibus stabit, nec erit inter ignobiles.

Explicatio.

Inter virtutes, quas Reges, in delectu servorum, potissimum spectant & requirunt, gratissima est præ cunctis celeritas, & in negotiis expediendis strenuitas. Viri profunda prudentia Regibus suspecti, utpote qui nimium sint inspectiores, & dominos suos, infcios & invitos, ingeniisui viribus (tanquam machina) circumagere possint. Populares, in vis: utpote qui Regum Luminibus officiant, & oculos populi in se convertunt. Animosi, pro turbulentis læpe habentur, & ultra, quam par est, aufuris. Probi, & vitæ integræ, tanquam difficiles existimantur, nec ad omnes nutus heriles apti. Deniq; non est virtus alia, quæ non habeat aliquam quasi umbram, qua Regum animi offendantur: Sola velocitas admittenda: nihil habet, quod non placeat. Insuper, motus animorum regionum celeres sunt, & moræ minus patientes. Putant enim, se quidvis efficere posse: Illud tantum deesse, ut cito fiat. Itaque antea omnia iis grata est celeritas.

Parabola.

20. Vidi cunctos viventes, qui ambulant sub sole, cum adolescente secundo, qui confurgit pro eo.

Explicatio.

Notat parabola vanitatem hominum, qui se agglomerare solent ad successores designatos principis. Radix autem hujus rei est insania illa, hominum animis penitus à natura insita: nimirum ut spes suas nimium adament. Vix enim reperitur, qui non delectetur magis iis, que sperat, quam iis, que fruitur. Quinetiam novitas humanæ naturæ grata est, & avidè expetit. In successore autem Principis ista duo concurrunt: Spes & Novitas. Innuit autem parabola idem, quod olim dictum erat; primo à Pompejo ad Syllam; postea à Tibertio de Macrone: Plures adorare solem orientem, quam occidentem. Neq; tamè imperantes multum hac re comoventur, aut eam magni faciunt, sicut nec Sylla, nec Tiberius fecit, sed rident potius hominum levitatem, nec pugnant cum somniis: Est autem (ut aiebat ille) spes vigilantis insomnium.

Parabola.

21. Erat Civitas parva, & pauci in ea viri. Venit contra eam Rex magnus, & vadavit eam instruxitq; munitiones per gyrum, & perfecta est oblatio: inventusq; est in ea vir pauper & sapiens, & liberavit eam per sapientiam suam: & nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis.

Explicatio.

Explicatio.

Describit *parabola ingenium hominum pravum & malevolum*. In rebus duris, & angustis, confugiunt sere ad viros prudentes, & strenuos, licet antea contemptui habitos. Quamprimum autem tempestas transierit, ingrati demum erga conservatores suos reperiuntur. Macciavellus vero, non sine causa, instituit quaestionem, *Uter ingrator esset erga benemeritos, Principes, aut populus?* Sed interim utrumq; ingratiudinis arguit. Attamen hoc non solum ex ingratiudine Principis aut populi oritur, sed accedit plerumque his invidia procerum, qui secreto indolent eventui, licet felici & prospero, quia ab ipsis profectus non sit: Itaque & meritum hominis extenuant, & ipsum deprimunt.

Parabola.

22. *Iter pigrorum, quasi sepes spinarum.*

Explicatio.

Elegantissime ostendit *parabola, pigritiam* in fine laboriosam esse. Diligentia enim, & sedula praeparatio, id praestant, ut pes in aliquod offendiculum non impingat: sed ut complanetur via, antequam ineatur: At qui piger est, & omnia in extremum momentum executionis differt, necesse est, ut perpetuo, & singulis passibus, quasi per rubos & sentes incedat, qui eum subinde detineant, & impediunt. Idem observari possit etiam in familia regenda: in qua, si adhibeatur cura & providentia, omnia placide & veluti sponte procedunt, absque strepitu, & tumultu: Sin haec desint, ubi major aliquis motus inter venerit, omnia simul agenda tumultim occurrunt: tumultuantur servi, & des personant.

Parabola.

23. *Qui cognoscit in iudicio faciem, non bene facit: Iste & pro buccella panis deseret veritatem.*

Explicatio.

Prudentissime notat *Parabola, in iudice magis perniciosam esse facilitatem morum, quam corruptelam munerum*. Munera enim haudquaquam ab omnibus deferuntur: at vix ulla est causa, in qua non inveniatur aliquid, quod flectat iudicis animu, si personas respiciat. Alius enim respicietur, ut popularis; Alius, ut maledicus; Alius, ut dives; Alius, ut gratus: Alius, ut ab amico commendatus. Deniq; omnia plena sunt iniquitatis, ubi dominatur respectus personarum: & levi omnino de causa, veluti pro buccella panis, iudicium pervertetur.

Parabola.

24. *Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbro vehementi, in quo paratur fames.*

Explicatio.

Parabola ista antiquitus expressa & depicta fuit, sub fabula Hirudinis, utrimq; nimirum, plena, & vacua. Pauperis enim & famelicis oppressio longe gravior est, quam oppressio per divitem & repletum: quippe quae omnes exactionum technas, & omnes nummorum angulos, perquirat. Solebat hoc ipsum etiam spongiis assimilari, quae aridae fortiter sugunt; madidae, non item. Monitum autem utile continet: tum erga Principes, ne praefecturas provinciarum, aut Magistratus, viris indigentibus, & obaratis, committant: tum erga populos, ne Reges suos cum nimia egestate conflictari permittant.

Parabola.

25. *Fons turbatus pede, & vena corrupta, est iustus cadens coram impio.*

Explicatio.

Præcipit *parabola, rebus publicis ante omnia cavendum esse de iniquo & infami iudicio, in causa aliqua celebri & gravi*: praesertim ubi non absolutur innoxius, sed condemnatur insons. Etenim iniuriæ inter privatos grassantes, turbant quidem & polluunt *latus justitiae*, sed tanquam in rivulis. Verum iudicia iniqua, qualia diximus, à quibus exempla petuntur, fontes ipsos *justitiae* inficiunt, & inquinant. Postquam enim tribunal cesserit in partes iniustitiae, status rerum vertitur tanquam in latrocinium publicum: Fitque plane, ut *homo homini sit lupus*.

Parabola.

26. *Noli esse amicus homini iracundo, ne ambulato cum homine furioso.*

Explicatio.

Quanto religiosius amicitiae iura inter bonos servanda & colenda sunt, tanto magis cavendum est, jam usq; à principio, de *prudente amicorum delectu*. Atq; amicorum natura & mores, quantum ad nos ipsos spectant, omnino ferendi sunt. Cum vero necessitatem nobis imponunt, qualem erga alios personam induamus, & geramus, dura admodum, & iniqua amicitiae conditio est. Itaq; inter est imprimis, ut praecipit Salomon, ad vitæ pacem, & praesidia, ne res nostras cum *hominibus iracundis*, & qui facile lites & jurgia provocant, aut suscipiunt, commisceamus. Istud enim genus amicorum perpetuo nos contentionibus & factionibus implicabit: ut aut amicitiam abrupte, aut incolumitati propriae deesse, cogamur.

Parabola.

27. *Qui celat delictum, querit amicitiam: sed qui altero sermone repetit, separat a federatis.*

Explicatio.

Duplex, concordiam tractandi, & animos reconciliandi, via. Altera, quae incipit ab *amnestia*; Altera, quae à *repetitione injurarum*, subjungendo apologias, & excusationes. Equidem memini sententiam viri admodum prudentis & politici, *Qui pacem tractat, non repetitis conditionibus dissidet, is magis animos dulcedine concordiae fallit, quam aequitate componit*. Verum Salomon, illo scilicet prudentior, in contraria opinione est; & *amnestiam* probat, *repetitionem* prohibet. Etenim in *repetitione* haec insunt mala; tum quod ea sit veluti *unguis in ulcere*; tum quod *periculum impendeat a nova altercatione*, (siquidem de injuriarum rationibus inter partes nunquam conveniet,) tum denique quod *deducat rem ad apologias*; At utraque pars, malit videri, potius offensam remisisse, quam admisisse excusationem.

Parabola.

28. *In omni opere bono erit abundantia, ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.*

Explicatio.

Separat Salomon hac *parabola fructum laboris linguarum & laboris manuum*; quasi ex altero proveniat *egestas*, ex altero *abundantia*. Etenim fit sere perpetuo, ut, qui multa effutunt, jactant multa, multa promittunt, egeni sint, nec emolumentum capiant ex illis rebus, de quibus loquuntur. Quin etiam, ut plurimum, industrii minime sunt, aut impigri ad opera, sed tantummodo sermonibus se, tanquam vento, pascunt & fatiant. Sane, ut poeta loquitur, *Qui silet, est firmus*. Is qui concisus

est, se in opere proficere, sibi plaudit, & tacet: Qui vero è contra conscius est, auras se inanes captate, multa & mira apud alios prædicat.

Parabola.

29. *Melior est correptio manifesta, quam amor occultus.*

Explicatio.

Reprehendit parabola mollitiem amicorum, qui amicitia privilegio non utuntur in admonendo libere & audacter amicos, tam de erroribus, quam de periculis suis. *Quid enim faciam* (solet hujusmodi mollis amicus dicere) *aut quo me vertam? Amo illum quantum quis, maxime; meque, si quid illi adversi contigerit, ipsius loco libenter substituerim: Sed novi ingenium ejus; si libere cum eo egero, animum illius offendam; saltem contristabo; Neque tamen proficiam; Atq; citius cum ab amicitia mea alienabo, quam ab iis, quæ in animo fixa habet, abducam.* Hujusmodi amicum, tanquam enervem, & inutilem, redarguit Salomon; atque plus utilitatis ab inimico manifesto, quam ab ejus generis amico, sumi posse pronunciat. Si quidem ea fortasse audire ei contigerit ab inimico per contumeliam, quæ amicum nullat præ nimia indulgentia.

Parabola.

30. *Prudens advertit ad gressus suos, Stultus divertit ad dolos.*

Explicatio.

Duæ sunt prudentia species. Altera vera & sana: Altera degenerat & falsa, quam Salomon *stultitia* nomine appellare non dubitat. Qui priori se deserit, viis & vestigiis propriis cavet, periculis prospiciens, meditans remedia: proborum opera utens, contra improbos se ipsum muniens, cautus inceptu, receptu non imparatus; in occasiones attentus, contra impedimenta strenuus: cum innumeris aliis, quæ ad sui ipsius actiones & gressus regendos spectant. At altera species, tota est confusa ex fallaciis & astutiis, spemq; ponit omnino in aliis circumveniendis, iisdemq; ad libitum effingendis. Hanc merito rejicit parabola, non tantum ut improbam, sed etiam ut stultam. Primo enim, minime est ex iis rebus, quæ in nostra sunt potestate, nec etiam aliqua constanti regula nititur: Sed nova quotidie comminiscenda sunt stratagemata, prioribus fatiscantibus, & absoletis. Secundo, qui vafri & subdoli hominis famam & opinionem semel incurrerit, præcipuo se ad res gerendas instrumento prorsus privavit, hoc est, *fide*: Itaque omnia parum votis suis consentientia experietur. Postremo, artes istæ, utcumque pulchræ videantur, & complacent; attamen sæpius frustrantur, quod bene notavit Tacitus: *Consilia callida & audacia, exspectatione lata, tractatu dura, eventu tristia.*

Parabola.

31. *Noli esse justus nimium, nec sapientior, quam oportet; cur abripiare subito?*

Explicatio.

Sunt tempora (ut inquit Tacitus) *in quibus magnis virtutibus certissimum est exitium.* Atque hoc viris virtute & justitia egregiis, aliquando subito, aliquando diu ante prævisum, contingit. Quod si adjungatur etiam prudentia, hoc est, ut cauti sint, & ad propriam incolumitatem evigilent, tum hoc lucrantur, ut ruina eorum subito obveniat ex occultis omnino & obscuris consiliis, quibus & evi-

tetur invidia, & pernitias ipsos imparatos adoriatur. Quod vero ad illud *Nimium*, quod in *Parabola* ponitur, (quandoquidem non Periantri alicujus, sed Salomonis verba sunt ista; Qui mala in hominum vita sæpius notat, nunquam præcipit) intelligendum est, non de virtute ipsa, (in qua *Nimium* non est,) sed de vana ejus atque invidiosa affectatione, & ostentatione. Simile quiddam inquit Tacitus de Lepido, Miraculi loco ponens, quod nunquam servilis alicujus sententiæ auctor fuisset, & tamen tam sævis temporibus incolumis mansisset: *Subit* (inquit) *cogitatio, utrum hæc fato regantur, an etiam sit in nostra potestate, cursum quandam tenere inter deformæ obsequium, & abruptam contumaciam, medium, periculo simul & indignitate vacuum.*

Parabola.

32. *Da sapienti occasionem, & addetur ei sapientia.*

Explicatio.

Distinguit Parabola inter *Sapientiam* illam, quæ in verum habitum increverit, & maturerit, & illam, quæ natat tantum in cerebro & conceptu, aut sermone jactatur, sed radices altas non egerit. Si quidem prior, oblata occasione, in qua exerceatur, illico excitatur, accingitur, dilatatatur, adeo ut se ipsa major videatur: Posterior vero, quæ ante occasionem alacris erat, occasione data, fit attonita & confusa, ut etiam ipsi, qui ea se præditum arbitrabatur, in dubium vocetur; annon præceptiones de ea fuerint insomnia mera, & speculationes inanes?

Parabola.

33. *Qui laudat amicum voce alta, surgendo manebit illi loco maledictionis.*

Explicatio.

Laudes moderatæ, & tempestivæ, & per occasionem prolata, famæ hominum atque etiam fortunæ, plurimum conferunt. At immoderatæ, & streperæ, & importune effusæ, nihil profunt: imo potius, ex sententia *Parabola*, impense nocent. Primo enim manifesto se produnt, aut ex nimia benevolentia oriundas, aut ex composito affectatas; quo colaudatum potius falsis præconiis demereantur, quam veris attributis ornent. Secunda, laudes parca & modesta, invitant fere presentes, ut ipsi etiam aliquid adiciant; profusæ contra & immodicæ, ut aliquid demant & detrahant. Tertio, (quod caput rei est) conflatur illi invidia, qui nimium laudatur: cum laudes omnes nimia, videantur spectare ad contumeliam aliorum, qui non minus merentur.

Parabola.

34. *Quomodo in aquis resplendent facies: sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.*

Explicatio.

Distinguit Parabola inter mentes prudentium, & caterorum hominum; Illas aquis aut speculis comparans, quæ species & imagines rerum recipiunt: cum alteræ similes sint terræ, aut lapidis imposito, in quibus nihil reflectitur. Atq; eo magis apte comparatur animus hominis prudentis ad speculum: quia in speculo imago propria spectari possit, una cum imaginibus aliorum: Id quod oculis ipsis sive speculo non conceditur. Quod si animus prudentis adeo capax sit, ut innumera ingenia & mores obsec-

vate & internoscere possit; superest, ut detur opera, quo reddatur non minus *varius applicatione*, quam *representatione*;

Qui sapit, innumeris moribus aptus erit.

Atque his *Salomonis Parabolis*, diutius fortasse immorati sumus, quam pro modo exempli; dignitate & rei ipsius, & auctoris, longius proveci.

Neque tantum in usu erat apud Hebræos, sed alibi etiam Præcorum sapientibus frequentissimum; ut si cuiuspiam observatio in aliquid incidisset, quod vitæ communi conducibile fuisset, id redigeret & contraheret in brevem aliquam *sententiam*, vel *Parabolam*, vel etiam *Fabulam*. Verum, quod ad *Fabulas*, (sicut aliud dictum est) illæ exemplorum vicarii, & supplementa, olim extiterunt: Nunc quando tempora *historiarum* copia abundant, ad animatum scopum rectius & alacrius collimatur. At motus scribendi, qui optime convenit argumento tam vario & multiplici, (quale est *tractatus de negotiis & occasionibus sparsis*) aptissimus ille esset, quem delegit Macciavellus, ad tractandas res Politicas; nimirum per observationes, sive *discursus* (ut loquuntur) super *historiam & exempla*. Nam scientiæ, quæ recentior, & quasi in conspectu nostro, ex particularibus elicitor, viam optime novit, particularia denuo repetendi: Atque certe ad Practicam longe conducit magis, cum *discursus* sive *disceptatio* sub exemplo militat, quam cum exemplum *disceptationi* subjungitur. Neque enim hic ordo tantum spectatur, sed res ipsa. Cum enim exemplum statuitur tanquam *disceptationis* basis, univervo cum circumstantiarum apparatu proponi solet, quæ *discursum* interdum corrigant, interdum suppleant; unde fit loco exemplaris ad imitationem, & practicam: Ubi contra exempla, in gratiam *disceptationis* adducta succincte & nude citantur, & tanquam mancipia, nutus tantum *disceptationis* observant.

Hoc vero discriminis operæ pretium fuerit observasse; quod sicut *historia temporum* optimam præbent materiam ad *discursus* super Politica, quales sunt illi Macciavelli; ita *historia vitarum* optime adhibentur ad *documenta de negotiis*; Quoniam omnem occasionum & negotiorum, tam grandium quam leviorum, varietatem complectuntur. Imo reperire est basin ad *præceptiones de negotiis*, utraq; illa *historia* adhuc commodior: Ea est, ut *discursus* fiant super *epistolas*, sed prudentiores, & magis serias; quales sunt illæ Ciceronis ad Atticum; & alia. Siquidem *epistola* magis in proximo & ad vivum, negotia solent repræsentare, quam vel *Annales*, vel *vita*. Quare jam, & de materia, & de forma portionis primæ, *doctrina de negotiis*, quæ tractat *occasionibus sparsis*, diximus; eamque inter *desiderata* numeramus.

Est & alia portio ejusdem *doctrinae*, quæ tantum differt ab illa altera, de qua diximus, quantum *sapere & sibi sapere*. Altera enim movere videtur, tanquam à centro ad circumferentiam; Altera tanquam à circumferentia ad centrum. Est enim *prudentia* quædam *consilii alitis impertiendi*, est vero & alia *suis rebus prospiciendi*: Atque hæc nonnunquam conjunguntur, sæpius separantur. Multi siquidem in suis ipsorum rationibus instituendis prudentissimi sunt, qui tamē in rebus publicis administrandis, aut etiam consiliis dandis, nihil valent: Formi-

cæ similes; quæ creatura sapiens est ad sese tuendum, sed horto plane noxia. Hæc virtus sibi sapiendi, Romanis ipsis, licet patriæ optimis curatoribus, non ignota fuit: unde Comicus, *Nam pol sapiens fingit fortunam sibi*. Quin & in Adagium apud ipsos verum est, *Faber quisque fortuna propria*. Et Livius hanc ipsam Catoni Majori tribuit: *In hoc viro tanta vis animi & ingenii inerat, ut quocumque loco natus esset, sibi ipsi fortunam facturus videretur*.

Hoc genus *prudentia*, si quis ipsum profiteatur, & palam venditet, semper habitum est, non modo non Politicum, verum etiam in faustum quiddam, & inauspicatum: Sicut in Timotheo Atheniensi observatum est: Qui, postquam præclara multa facinora in decus & commodum civitatis suæ, edidisset, atque Administrationis suæ (sicut tum moris erat) populo rationem redderet; singula conclusit hæc clausula; *Atque in hac re fortuna partes fuerunt nulla*. Contigit vero ut post id temporis nunquam ei quicquam feliciter cesserit. Sane nimis elatum hoc, & altum sapiens, eodem spectans, quo Ezechielis illud de Pharaone; *Dicia, Fluvius est meus, & ego feci memet ipsum*, aut illud Habacuc Prophetæ; *Exultant & sacrificant reis suis*, aut illud etiam Poëtæ, de contemptore Deum Mezentio:

Dextram mihi, Deus, & telum, quod missile libro, Nunc adline.

Denique, Julius Cæsar, nunquam (quod memini) impotentiam cogitationum suarum arcanarum prodidit, nisi simili dicto: Cum enim Aruspex ei referret, exta reperta fuisse non bona, admurmuravit submisit: *Erunt latiora cum volo*. Quod etiam dictum, mortis suæ infortunium non diu præcessit. Verum excessus iste fiduciæ (ut diximus) res, ut profana, ita semper infelix. Qua propter, Viris magnis, & vere sapientibus, visum, successus quoslibet felicitati suæ, non virtuti, aut industriæ, tribuere: Nam & Sylla, *felicem se, non Magnum cognominat*; & Cæsar (melius quam supra) ad navis gubernatorem; *Cæsarem vehis, & Fortunam ejus*.

Attamen istæ sententiæ; *Faber quisque fortuna sua; Sapiens dominabitur astris; In via virtuti nulla est via*, ac similes, si intelligantur & adhibeantur potius pro calcaribus ad industriam, quam pro stapedibus ad insolentiam, magisque ut progignant in hominibus decretorum constantiam & robur, quam arrogantiæ & jactantiæ, tanquam sanæ & salutaris merito habitæ sunt, ac proculdubio in pectoribus hominum magnanimorum sedem nonnullam occuparunt; eoque ut cogitationes tales quandoque ægre dissimulent. Videmus enim, Augustum Cæsarem (quicum Avunculo suo comparatus, potius ab illo diverfus quam inferior fuit; sed Vir certe paulo moderatior) sub finem vitæ petiisse ab amicis, qui lectum ejus circumstabant, ut, postquam expirasset, sibi planderent, quasi conficius sibi fuisset, *minum vita à se commode transactum*. Hæc quoque *doctrina* portio inter *desiderata* numeranda est: Non quin in praxi, etiam nimio plus quam oportet, usurpata sit & frequentata; Verum quod libri de illa silent. Quamobrem ex more nostro, sicut in prioribus, nonnulla ejus capita recensebimus: Eamque *fabrum*

for-

fortuna, sive (ut diximus) *doctrinam de ambitu vita* nominabimus.

Ac primo quidem intuitu, novum quoddam & insolitum argumentum tractare videbor: docent do homines, quomodo *fortuna sua* fabri fieri possint, Doctrinam certe, cui quisvis libenter se discipulum addiderit, donec difficultatem ejusdem habuerit perspectam. Non enim leviora sunt, aut pauciora, aut minus atdua, quæ ad *fortunam* comparandam requiruntur, quam quæ ad *virtutem*: Resque est æque difficilis ac severa, fieri vere *Politicum*, ac vere *Moralem*. At hujus *doctrinæ* pertractatio plurimum ad literarum, tum *decus*, tum *pondus*, pertinet. Interest enim in primis *honoris* literarum, ut homines isti pragmatici sciant, eruditionem haud quaquam aviculæ, qualis est alaudæ, similem esse, quæ in sublime ferri, & cantillando se oblectare solet; at nihil aliud: quinimo ex accipitris potius genere esse, ut qui nato volare, ac subinde, cum visum fuerit, descendere, & prædam rapere novit. Deinde & ad *perfectiorem* literarum hoc ipsum spectat, quia legitima inquisitionis vera norma est, ut *nihil inveniatur in globo materiae, quod non habeat par allelum in globo crystallino, sive intellectu*. Hoc est, ut nihil veniat in *Practicam*, cujus non sit etiam *Doctrinæ* aliqua & *Theoria*. Neque tamen literæ hanc ipsam *fortuna architecturam* aliter admirantur, aut æstimant, quam ut opus quoddam inferioris generis. Nemini enim *fortuna propria*, pro dono esse sui, à Deo concessio, ullo modo digna retributio esse possit. Quin & non raro fit, ut viri virtutibus egregii fortunæ suæ sponte renunciant, ut rebus sublimioribus vacent. Digna tamen est *fortuna*, quatenus virtutis ac benemerendi organum est, sua quoque *speculatione* & *doctrina*.

Ad hanc *doctrinam* pertinent præcepta, nonnulla *summaria*, nonnulla *sparsa* & *varia*. Præcepta *summaria* versantur, circa veram *notitiam*, & *aliorum*, & *sui*. Primum igitur præceptum (in quo cardo *notitiæ aliorum* vertitur) illud constituatur, ut procuremus nobis (quantum fieri possit) *fenestram* illam, quam olim requisivit Momus. Ille, cum in humani cordis fabrica tot angulos & recessus conspicatus esset, id reprehendit, quod defuisset *fenestra*, per quam in obscuros illos & tortuosos antractus inspicere quis possit. Hanc autem *fenestram* obtinebimus, si omni sedulitate nobis informationem comparemus, & procuremus, de personis, quibus cum intercedunt negotia, particularibus; earumque ingenis; cupiditatibus, finibus, moribus, auxiliis & adminiculis, quibus præcipue suffulciuntur & valent; & rursus, defectibus & imbecillitatibus, quaque ex parte maxime pateant & obnoxii sint; amicis, factionibus, patronis, clientelis; rursusque inimicis, invidis, competitoribus; etiam temporibus & aditibus;

(*Sola viri molles aditus & tempora noris*;) denique institutis, & normis, quas sibi præscripserunt; & similibus. Quin etiam, non solum informatio captenda est de personis, sed insuper de *actionibus* particularibus, quæ de tempore in tempus in motu sunt, & tanquam sub incude; Quomodo regantur & succedant, quorum studiis foveantur, à quibus oppugnentur, cujusque sint ponderis & momenti, & quid secum trahant, & hujusmodi. Etenim *actiones* præsentis nosse, & in se plurimum

prodest; & illud insuper habet, quod absque hoc, etiam personarum notitia valde futura sit fallax & erronea. Mutantur enim homines simul cum *actionibus*; & alii sunt, dum *actionibus* ipsis implicantur & obsidentur; alii, postquam redierint ad ingenium. Atque hæc de rebus particularibus informationes, quæ tã ad *personas* quam ad *actiones* spectant, sunt tanquam propositiones minores in omni activo Syllogismo. Nulla enim observationum aut axiomatum (unde conficiuntur majores propositiones *politice*) veritas, aut excellentia; ad conclusionis firmamentum sufficere possit; si in minore propositione fuerit erratum. Quod vero hujusmodi *notitia* comparari possit, fidei jussor nobis est Salomon, qui ait; *Consilium in corde viri, tanquam aqua profunda, sed vir prudens exhauriet illud*. Quamvis autem ipsa *notitia* non cadat sub præceptum, quoniam Individuorum est; attamen mandata de eadem elicienda utiliter dari possunt.

Notitia hominum sex modis elici & hauriri potest: per *vultus* & ora ipsorum, per *verba*, per *facta*, per *ingenia* sua, per *finis* suos, denique per *relationes* aliorum. Quantum ad *vultus* attinet, minime nos moveat vetus adagium, *fronti nulla fides*: Licet enim hoc ipsum non perperam dictum sit, de *vultus* & *gestu* compositione externa & generali; attamen subsunt subtiliores quidam motus, & labores *oculorum*, *oris*, *vultus*, & *gestus*: Ex quibus referatur & patet (ut eleganter ait Q. Cicero) veluti *Ianua quadam animi*. Quis Tiberio Cæsare occultior? At Tacitus, notans characterem & modum loquendi divertum; quo usus est Tiberius in laudando apud Senatum Res à Germanico & à Druso gestas, de laudibus Germanici sic: *Magis in speciem adornatis verbis, quam ut penitus sentire videretur*. De laudibus Drusi sic; *Paucioribus, sed intentior, & fida oratione*. Iterum Tacitus, eundem Tiberium, alias etiam ut non nihil pellucidum, notans: *in aliis* (inquit) *erat veluti eluctantium verborum; solutius vero loquebatur, quando subveniret*. Sane difficile reperitur simulationis artifex aliquis tam peritus & egregius; aut vultus aliquis ita coactus, & ut ille loquitur, *jussus*; qui à sermone artificioso & simulatorio possit istas notas seungere, quin aut sermo sit solito *solutior*, aut magis *vagus* & *oberrans*, aut magis *aridus* & quasi *eluctans*.

Ad *verba hominum* quod attinet, sunt quidem illa (ut de Urinis loquuntur Medici) *meretricia*. Sed isti *meretricii succi* optime deprehenduntur duobus modis; Cum scilicet *proferuntur verba* aut *ex improviso*, aut in *perturbatione*. Sic Tiberius, cum ex Agrippinæ verbis aculeatis subito commotus esset, & non nihil abreptus, extra innatæ simulationis terminos pedem protulit; *Audita hæc* (inquit Tacitus) *raram occultis pectoris vocem elicere; correptamque, Græco versu, admonuit; Ideo ledi, quia non regnaret*. Quare Poëta perturbatione hujusmodi non in scite appellat *torturas*, quod ab iis secreta sua prodere homines compellantur;

— *Vinotortus & ira*.

Ipsa sane testatur experientia, paucos admodum reperiri, qui erga arcana sua tam fidi sint, animumque gerant adeo obfirmatum, quin interdum ex iracundia, interdum ex jactantia, interdum ex intima erga amicum benevolentia; interdum ex animi

animi imbecillitate, qui se mole cogitationum onerari amplius non sustineat, interdum denique ex alio quopiam affectu, intimas animi cogitationes revelent & communicent. Ac ante omnia finis animi excutit, si simulatio simulationem impulerit; juxta Adagium illud Hispanorum; *Dic mendacium, & erues veritatem.*

Quin & factis ipsis, licet humani animi pignora sint certissima, non proflus tamen fidendum, nisi diligenter ac attente pensatis prius illorum & magnitudine, & proprietate. Illud enim verissimū; *Præus sibi in parvis fidem præstruit, ut majore emolumento fallat.* Italus vero seipsum. *In ipso stare lapide putat, ubi præco prædicat,* si melius solito tractetur, absq; causa manifesta. Etenim officia ista minora homines reddunt oscitantes, & quasi confopitos, tam ad cautionem, quam ad industriam: Atq; recte à Demosthene appellantur *alimenta sordida.* Porro proprietatem & naturam nonnullorum factorum, etiam quæ beneficiorum loco habentur, subdolum & ambiguam, luculentur cernere licet ex eo, quod Antonio Primo imposuit Mutianus: Qui post reditum cum eo in gratiam, sed fide pessima, plurimos ex Antonii Amicis ad dignitates exexit; *Simul amicis ejus præfectorum & tribunatus largitur.* Hoc autem actu Antonium non nuniviti, sed exarmavit penitus & desolavit, amicitias ejus ad se transferendo.

Certissima autem clavis, ad animos hominum referandos, vertitur, in rimandis & pernoscentis, vel ingenii & naturis ipsorum, vel finibus & intentionibus. Atq; imbecilliores certe & simpliciores, ex ingenii; Prudentiores autem, & rectiores: ex finibus suis optime judicantur. Certe prudenter & facete (licet meo judicio minus vere) dictum fuit à nuntio quopiam Pontificis, sub reditu ejus à Legatione apud Nationem quandam, ubi tanquam Ordinarius refererat. Interrogatus de delectu Successoris sui, consilium dedit, *nullo modo mitteretur aliquis, qui eximie prudens esset, sed potius mediocriter tantum, quoniam (inquit) ex prudentioribus nemo facile conjiciet, quid verisimile foret illius gentis homines facturos.* Sane non raro intervenit ille error, & maxime familiaris est Vitiis Prudentibus, ut ex modulo ingenii proprii alius metiantur, ac proinde ultra scopum sepius jaculentur, supponendo quod homines majora quædam meditentur, & sibi destinent, & subtilioribus technis utantur, quam quæ illorum animos unquam subiciunt. Quod etiam eleganter innuit Adagium Italicum, quo notatur; *Nummorum, prudentia, fidei, semper minores inveniri rationes, quàm quis putaret.* Quare in levioris ingenii hominibus, quia multa absurda faciunt, capienda est cōjectura potius ex propensionibus ingeniorum, quam ex destinationibus finium. Porro, Principes quoque (sed longe aliam ob causam) ab ingenii optime judicantur: Privati autem ex finibus. Principes enim fastigium adepti humanorum desideriorum, nullos fere sibi propositos fines habent, ad quos præsertim vehementer & constanter aspirant: ex quorum finium situ & distantia, reliquarum suarum actionum possit excipi & confici Directio & Scala: Id quod inter alia, causa est vel præcipua, ut corda eorum (quod Scriptura pronunciat) *sint inscrutabilia.* At privatorum nullus est, qui non sit plane veluti viator, & proficiscatur intente ad aliquam itineris metam, ubi

consistat: unde non male divinare quis poterit quid facturus sit, aut non facturus. Si enim in ordine sit quidpiam ad finem suum, probabile est facturum: Sin sit in contrarium finis, minime. Neq; de finium aut ingeniorum in hominibus diversitate informatio capienda est simpliciter tantum, sed & comparate: Quid scilicet prædominetur, & reliqua in ordinem cogat? Sic, ut videmus, Tigellinus, cum se Petronio Turpiano inferiorem sentiret in voluptatibus Neroni ministrandis & prægustandis, *Metus* (ut ait Tacitus) *Neronis rimatus est,* & hoc pacto æmulum evertit.

Ad notitiam quod attinet, de hominum animis, secundariam, nimirum, quæ ab aliorum relatione desumitur, breviter dicere sufficiet. Defectus & vitia didiceris optime ab inimicis: Virtutes & facultates ab amicis: Mores & tempora à famulis: Opiniones & meditationes ab intimis familiaribus, cum quibus frequentius colloquia miscent. Fama popularis levis est, & superiorum judicia minus certa: Etenim coram illis tectiores incedunt homines; *Verior fama è domesticis emanat.*

Verum ad inquisitionem istam universam via maxime compendiaria in tribus consistit. Primum, ut amicitias multas compatemus, cum ejusmodi hominibus, qui multiplicem & variam habent, tam rerum, quam personarum, notitiam: In primis vero enitendum, ut saltem singulas habeamus præsto, qui, pro negotiorum atq; hominum diversitate, nos de unaquaque re certiores facere & solide informare possint. Secundo, ut prudens temperamentum & mediocritatem quandam persequamur, & in libertate sermonis, & in taciturnitate: frequentius libertatem usurpantes: at, cum res postulat, silentium. Libertas liquidem in sermone, etiam alios invitat & provocat, ut pari libertate erga nos utantur: Et sic multa deducit ad notitiam nostram: At taciturnitas fidem conciat, efficitque, ut ament homines secreta sua apud nos, tanquam in sinu, deponere. Tertio, is nobis paulatim acquirendus est habitus, ut vigilante & præsentis animo, in omnibus colloquiis & actionibus, simul & rem, quæ instat, geramus, & alia, quæ incidunt, observemus. Nam sicut Epictetus præcipit, ut Philosophus, in singulis suis actionibus, ita secum loquatur: *Et hoc volo, & etiam institutum servare;* Sic Politicus in singulis negotiis ita secum statuatur: *Et hoc volo, atque etiam aliquid, quod in futurum usus esse possit, addiscere.* Itaque, qui eo sunt ingenio, ut nimirum hoc agant, & toti sunt in præsentis negotio quod in manibus habent, de illis autem, quæ interveniunt, nec cogitant quidem, (id quod in se agnoscit Montaneus) illi certe Ministri Regum aut Rerum publ. sunt vel optimi, sed ad proprias fortunas claudicant. Interim cautio ante omnia adhibenda, ut impetum animi & alacritatem nimiam cohibeamus, ne multa sciendo, ad nos multis immiscendum feramur. Infelix enim quiddam est, & temerarium, Polypragmosyne. Itaque ista, quam comparandam præcipimus, notitia rerum & personarum varietas, huc tandem redit, ut & rerum, quas suscipimus, & hominum, quorum opera utimur, magis cum judicio delectum faciamus, unde cuncta & magis dextre, & magis tuto, disponere & administrare sciamus.

Notitiam aliorum sequitur notitia sui. Etenim

non

non minor diligentia adhibenda est, sed major potius, ut nos de nobis ipsis, quam de aliis, vere & accurate informemus. Quippe cum oraculum illud, *Nosce te ipsum*; non tantum sit canon prudentiæ universalis, sed & in *Politicis* præceptum locum habeat. Optime enim homines monet S. Jacobus, *eum, qui vultum in speculo consideravit, obliuisci tamen illico, qualis fuerit*: Ut omnino frequenti inspectione sit opus. Idque tenet etiam in *Politicis*. Sed *specula* scilicet sunt diversa: Nam *speculum Divinum*, in quo nos contueri debemus, est verbum Dei: *Speculum autem Politicum*, non aliud est, quam Status Rerum, & Temporum, in quibus vivimus.

Examen igitur accuratum, nec quale esse solet; Sui nimium Amantis, instituendum est homini, de propriis facultatibus, virtutibus & administrandis, nec non de defectibus, inhabilitatibus, & obstaculis: ita rationem subducendo, ut hæc perpetuo in majus illa autem minoris potius, quam revera sunt, æstimentur. Ex hujusmodi autem examine, in *considerationem* veniant, quæ sequuntur.

Prima *consideratio* sit, quomodo alicui homini, moribusque & naturæ suæ; cum temporibus conveniat; quæ si inventa fuerint congrua omnibus in rebus, magis libere & solute agere, & suo ingenio uti liceat: sin sit aliqua antipathia, tum demum in universo vitæ cursu magis caute & recte est incedendum, minusque in publico versandum. Sic Tiberius fecit, qui morum suorum sibi conscius, cum saculo suo non optime convenientem, ludos publicos nunquam spectavit: quin etiam per duodecim continuos annos postremos nunquam in Senatum venit: ubi contra Augustus perpetuo in oculis hominum vixit: quod & Tacitus observat; *Alia Tiberio morum visa*. Eadem & Periculis ratio fuit.

Secunda sit *consideratio*, quomodo alicui conveniat cum professionibus & generibus vitæ, quæ in usu & pretio sunt, quorumque sibi delectus sit faciendus: ut si jam decretum non sit de genere vitæ, maxime aptum & ingenio suo congruum sumat: sin jam pridem id genus vitæ, at quod minus à natura factus est, fuerit ingratum, sub prima occasione se subducatur, & novam conditionem arripiat. Id quod à Valentino Borgia videmus factum, ad vitam sacerdotalem à patre innutrito: quam tamen postea ejuravit, suo obsecutus ingenio, & vitæ militari se applicuit: quanquam Principatu æque ac Sacerdotio indignus, cum utrunque homo pestilens dehonefaverit.

Tertia sit *consideratio*, quomodo se habeat quis, comparatus ad æquales & æmulos suos, quos verisimile sit eum habitatum in fortuna sua competitores: eumque vitæ cursum teneat, in quo maxima invenitur victorum egregiorum solitudo: atque in quo probabile sit, se ipsum inter ceteros, maxime posse enitere. Id quod à C. Cæsare factum est: qui ab initio Orator fuit, & causas egit: & in Toga potissimum versabatur: Cum verò vidisset, Ciceronem, Hortensium, Catulum, eloquentiæ gloriæ excellere, Rebus vero Bellicis clarum admodum neminem, præter Pompejum; destitit ab incepto, & Potentiæ illi Civili multum valedicere jubens, transtulit se ad artes militares, & Imperatorias: Ex quibus ad summum rerum fastigium conscendit.

Quarta sit *consideratio*, ut naturæ suæ & ingenii

rationem habeat, in *deligendis amicis*, ac *necessariis*: Siquidem diversis diversum genus amicorum convenit; alias solenne, & taciturnum; aliis audax, & jactabundum; & complura id genus. Certe notatum dignum est, quales fuerint amici Julii Cæsaris (Antonius, Hirrius, Panfa, Oppius, Balbus, Dolabella, Pollio, reliqui): Illi scilicet jurare solebant, *Ita vivente Cæsare moriar*; infinitum studium erga Cæsarem præ se ferentes; erga omnes alios arrogantes & contemptores; Fueruntque homines in negotiis gerendis impigri; fama, & existimatione, mediocres.

Quinta sit *consideratio*, ut caveat quis sibi ab *exemplis*; neque ad *imitationem aliorum* se inepte componat; quasi quod aliis fuerit pervium, etiam sibi patere necesse sit; ne utique secum reputans, quantum fortasse interfuerit inter suum, & illorum, quod ad exemplum sibi delegit, ingenium & mores. In quem errorem manifesto incidit Pompejus, qui, ut Cicero scriptum reliquit, toties solitus erat dicere: *Sylla potuit, ego non potero?* Qua in re vehementer sibi imposuit, cum ingenium & rationes agendi Syllæ à suis toto celo (ut à junte) distarent: cum alter ferocis esset, violentus, qui que factum in omnibus urgeret: alter gravis, legum memor, omniaque ad Majestatem & famam componens, unde longe minus erat, ad perficienda quæ cogitaret, efficax & validus. Sunt & aliæ hujus generis *præceptiones*: verum hæc ad exemplum reliquarum sufficiunt.

Neque vero, *Nosse se ipsum*, homini sufficit, sed ineunda etiam est ratio secum, quomodo se *ostentare, declarare*, denique *steterere se & effingere*, commode & prudenter possit. Ad *ostentandum se* quod attinet, nihil videmus usu venire frequentius, quam ut qui virtutis habitum sit inferior, specie virtutis externa sit potior. Non parva igitur est prudentiæ prærogativa, si quis arte quadam, & decore, specimen sui apud alios exhibere possit; *virtutes suas, merita*, atque *fortunas* etiam, (quoad sine arrogantia aut fastidio fieri possit) commode *ostentando*; contra, *vitia, defectus, infortunia & dedecora*, artificiose occultando; illis immorans, easque veluti ad lumen obvertens; his subterfugia quærens, aut apte ea interpretando eluens; & similia. Itaque, de Mutiano, viro sui temporis prudentissimo, & ad res gerendas impigerissimo, Tacitus; *Omnium, quæ dixerat, feceratque, arte quadam Ostentator*. Indiget certe res hæc arte nonnulla, ne tædium & contemptum pariat: Ita tamen, ut *ostentatio* quæpiam, licet usque ad vanitatis primum gradum, vitium sit potius in *Ethicis*, quam in *Politicis*. Sicut enim dici solet de calumnia, *Audacter calumniare, semper aliquid hæret*: sic dici possit de jactantia, (nisi plane deformis fuerit & ridicula,) *Audacter se vendita, semper aliquid hæret*. Hærebit certe apud populum, licet prudentiores subrideant. Itaque existimatio parva apud plurimos, paucorum fastidium abunde compensabit. Quod si ista, de qua loquimur, sui ostentatio decenter & cum judicio regatur; Exempli gratia; Si nativum quendam pectoris candorem & ingenuitatem præ se ferat: aut si illis temporibus adhibeatur, vel cum pericula circumstant (ut apud viros militares in bellis,) vel cum alii invidia flagrant; aut si verba, quæ ad laudes proprias pertinent, tanquam aliud agenti excidisse videantur; *minimeque vel ferio, vel*

vel prolixè nimis, iis insitatur; aut si ita quis se laudibus honestè, ut simul etiam censuris & jocosè erga se non absteat, aut si denique hoc facit, non sponte, sed tanquam lascivus, & aliorum insolentis & contumeliosis provocatus; non parvum certe hæc res existimationi hominis cumulum adjicit. Neque sane exiguus est eorum numerus qui, cum natura sint magis solidi, & minime ventosi, atque propterea hac arte, honori suo velificandæ, careant, Moderationis suæ, nonnulla cum dignitatis jactura dant pœnas.

Verum hujusmodi ostentationem virtutis, utcumque aliquis infirmo iudicio, & nimium fortasse Ethicus, improbaverit: illud nemò negavit, dandam saltem esse operam ut virtus per incuriam justo suo prætio non fraudetur, & minoris, quam revera est, aestimetur. Hæc vero in virtute aestimanda, pretii diminutio, tribus modis solet contingere: Primo, quando quis, in rebus gerendis, se, & operam suam, offert & obtrudit, non vocatus, aut accersitus: Hujusmodi enim officiiis, remunerationis loco esse solet, si non repudientur. Secundo, quando quis in principia rei gerendæ virtutibus suis nimium abutitur; & quod sensim erat præstandum, uno impetu offendit; Id quod rebus bene administratis præproperam conciliat gratiam, in fine autem fatietatem inducit. Tercio, quando quis virtutis suæ fructum, in laudibus, plausu, honore, gratia sibi præbitis, nimis cito & leviter sentit, atque in iis sibi complacet, de quo prudens habetur monitum: *Cave ne infuetus rebus majoribus videaris: si hæc res parva, sicuti magna, delectat.*

Defectuum enim vero sedula occultatio, minoris haudquaquam momenti est, quam virtutum prudens & artificiosa ostentatio. Defectus autem occultantur, & latent maxime, triplici quadam industria, & quasi tribus latebris; *Cautione, prætextu, & confidentia.* *Cautionem* dicimus, quando iis rebus prudenter abstinemus, quibus pares non sumus: Ubi contra, ingenia audacula, & inquieta, se facile ingerunt, sine iudicio, rebus, quibus non insueverunt; & proinde defectus suos proprios publicant, & quasi proclamant. *Prætextum* dicimus, cum sagaciter, & prudenter, viam nobis sternimus & munimus, qua benigna & commoda de vitiis & defectibus nostris fiat interpretatio; quasi aliunde provenientibus, aut alio tendentibus, quam vulgo existimatur. Etenim de latebris vitiorum non male Poëta:

Sape latet vitium proximitate boni.

Quare, si quem defectum in nobis ipsis perciperimus, opera danda, ut persona & prætextum virtutis finissima mutuemur, sub cujus umbra lateat. Verbi gratia, *arde gravitas* prætextenda, *ignavo lentitas*, & sic de cæteris. Illud etiam utile, probabilem aliquam causam obtendere, & in vulgus spargere, qua adducti, ultimas vires nostras promere refugiamus; ut quod *non possumus, nolle* videamur. Quod ad *confidentiam* attinet, impudens certe est remedium, sed tamen certissimum atque efficacissimum: Nempe, ut quis ea omnino contemneret, & vilipenderet se profiteatur, quæ revera assequi non possit: Mercatorum prudentium more, quibus solenne est, & proprium, ut pretium mercium suarum attollant, aliorum deprimant. Est tamen & aliud *confidentia* Genus, hoc ipso impudentius; Nimirum, perfricta fronte defectum suos

etiam opinioni obtrudere, & venditare, quasi in iis, quibus maxime destituitur, se eminere credat. Atque ut hoc facilius cæteris imponat, se in iis rebus, quibus revera plurimum pollet, fingat diffidentem. Quemadmodum fieri videmus in Poëtis. Poëta enim carmina sua recitante, si unum aliquem versiculum non admodum dixerit probandum, audias illico: *Atq; hic versus plurimè mibi constitit, quam reliquorum plurimè.* Tum vero alium quempiam versum adducet, quasi sibi suspectum, & de eo, quid pures, sciscitabitur, quem satis norit, inter plurimos esse optimum, & censuræ minime obnoxium. Ante omnia vero ad hoc, quod nunc agitur, ut scilicet specimen sui quis edat coram aliis illustre, & jus suum in omnibus retineat, nil magis interesse iudico, quam ne quis per nimiam suam naturæ bonitatem, & suavitatem, se exarmeret, & injuriis & contumeliis exponat: *Quin potius in omnibus aliquos animi liberi, & generosi, & non aculei minus quam mellis intra se gestantis, igniculos, subinde emittat.* Quæ quidem munita vitæ ratio, una cum prompto & parato ad se à contumeliis vindicandum animo, aliquibus ex accidente imponitur, & necessitate quadam inevitabili, propter aliquid infixum in persona aut fortuna sua: veluti fit in *deformibus, & spuris, & ignominia aliqua multatis*: unde hujusmodi homines, si virtus non desit, felices plerumque evadunt.

Quod vero ad se declarandum attinet, id alia res omnino est ab ostentatione sui, de qua diximus. Neque enim ad virtutes aut defectus hominum refertur; sed ad actiones vitæ particulares. Quæ in parte nihil invenitur magis Politicum, quam ut Mediocritas quædam servetur, prudens & sana in sententiâ animi, circa actiones particulares, aperiendo, aut recondendo. Licet enim profunda taciturnitas, & consiliorum occultatio, & is rerum gerendarum modus, qui omnia cæcis & (ut modernæ linguæ potius loquuntur) surdis artibus & mediis operetur, res sit & utilis, & mirabilis: tamen non raro evenit, ut (quod dicitur) *Dissimulatio errores pariat, qui dissimulatorem ipsum illaqueant.* Nam videmus, viros politicos, maxime omnium insignes, libere & indissimulante fines, quos peterent, palam proferre non dubitasse. Sic L. Sylla manifeste præ se tulit, *se, omnes mortales vel felices, vel infelices fieri, cupere, prout sibi essent vel amici, vel inimici.* Sic Cæsar, cum primum profectus est in Gallias, nil veritus est profiteri: *se malle primum esse in villa obscura, quam secundum Romæ.* Idem Cæsar, capto jam bello, dissimulatorem minime egit, si Audiamus, quid Cicero de illo prædicet. *Alter (Cæsarem innuens) non recusat, sed quodammodo postulat, ut, (ut est) sic appelletur Tyrannus.* Similiter videmus, in Epistola quadam Ciceronis ad Atticum, quam minime fuerit Augustus Cæsar dissimulatus; qui in ipso ingressu ad res gerendas, cum adhuc Senatui esset in deliciis, solitus tamen erat in concionibus apud populum jurare illa Formula: *Ita parentis honores consequi liceat.* Illud autem non minus quiddam erat, quam ipsa tyrannis. Verum est, ad invidiam paululum leniendam, solitum cum simul ad statuam Iulii Cæsaris, quæ in Rostris posita erat, manum protendere. Homines autem ridebant, & plaudebant, & admirabantur, & inter se ita loquebantur: *Quid hoc est? Quævis Adolescentis?* Sed tamen nihil malitiæ in eo suspicabantur, qui

tam candide & ingenne, quod sentiret, loqueretur. Et isti quidem, quos animavit, prospera omnia consecuti sunt: Pompejus contra, qui ad eisdem tendebat fines, sed viis magis umbrosis & obscuris, (sicut Tacitus de eo loquitur, *Occultior, non melior*: atque Salustius similiterridem insimulat, *Ore probo, animo in verecundo*;) id profus agebat, & innumeris technis moliebatur, ut cupiditates suas & ambitionem alte recondendo, interim Rempubliam in Anarchiam & Confusionem redigeret, quo illa se necessario in sinus ejus conjiceret, atque hoc pacto summa rerum ad eum deferretur, quasi invitum & renitentem. Cum vero hoc se putaret consequutum, factus Consul solus (quod nunquam cuiquam contigisset) nihilo plus ad fines suos proficiebat, eo quod etiam illi, qui procul dubio eum fuissent adfuturi, quid vellet, non perciperent. Adeo ut tandem coactus sit, triam & vulgarem inire viam, at scilicet, prætextu se Cæsari opponendi, arma & exercitum compararet. Adeo lenta, casibus obnoxia, & plerumque infelicia solent esse ea consilia, quæ profunda *dissimulatione* obteguntur. Quæ de re, idem sensisse videtur, Tacitus, cum *simulationis* artificia, tanquam inferioris subfellij prudentiam, constituit, præ *artibus politiciis*; illam Tiberio, has vero Augusto Cæsari attribuens. Etenim, de Livia verba faciens, sic loquitur: Quod fuisse illa cum artibus mariti, & *simulatione filij, bene composita*.

Quod ad animum *stetendum* & *effingendum* attingit; Totis viribus certe incumbendum, ut animus reddatur occasionibus & opportunitatibus obsequens, neque ullo modo erga eas durus aut renitens. Neque enim majus fuerit impedimentum ad res gerendas, aut fortunas hominum constituendas, quam illud; *Idem manebat, neque idem decebat*; videlicet, cum homines iidem sunt, & natura sua utuntur, postquam occasione se mutaverint. Bene itaque Livius, cum Catonem majorem introducit, tanquam fortunæ suæ architectum peritissimum, illud subjungit, quod ei fuerit *ingenium versatile*. Atque hinc fit, quod ingenia gravia & solennia, & mutare nescia, plus plerumque habeant dignitatis, quam felicitatis. Hoc vero vitium in aliquibus à natura penitus insitum est, qui suoapte ingenio sunt *viscosi* & *nodosi*, & ad versandum inepti. At in aliis *consuetudine* obtinuit (quæ est altera *natura*) atque opinione quadam, (quæ in animos hominum facile obrepit) ut minime mutandam sibi putent rerum gerendarum rationem, quam prius bonam & prosperam sint experti. Prudenter enim observat Macciavellus in Fabio Maximo, quod *pristinum suum & inveteratum cunctandi, & belli trahendi morem retinere mordicus voluerit, cum natura belli esset alia, & acriora postularet consilia*. In aliis potro idem vitium ex inopia Judicii progignitur; cum homines periodos rerum & actionum non tempestive discernant: sed tum demum se vertant, postquam opportunitas jam elapsa sit. Tale quidpiam in Atheniensibus suis redarguit Demosthenes, eos ajens esse *rusticis similes, qui in ludo Gladiatorio se probantes, semper post plagam acceptam, in eam partem muniendam scutum transferunt, qua percussi sunt; non prius*. In aliis tursus hoc ipsum contingit, qui operam, in via ea quam semel ingressi sunt, collocatam, perdegravantur, nec receptui canera sciunt, sed po-

tius, se occasionibus superiores fore constantia sua confidunt. Verum ista animi *viscositas* & *retinentia*, à quacunque illa tandem radice pullularit, rebus gerendis, & fortunæ hominum, est damnosissima: Nihilque magis Politicum, quam animi rotas reddere cum rotis fortunæ concentricas, & simul volubiles. Atque de *preceptis duobus summaris*, circa *Fortuna Architecturam*, hæcenus. *Precepta* autem *sparsa* haud pauca sunt; Nos tamen per pauca deligemus, pro modo exempli.

Primum *preceptum* est; *Faber fortuna*, amusse sua perire utatur, eamque rite applicet; Hoc est, animum assuefaciat, ut rerum omnium pretium & valorem æstimet, prout ad fortunam & fines suos magis aut minus conducant; Hocque curet sedulo, non perfunctorie. Mira enim res, sed verissima; Inveniuntur plurimi, quorum mentis *pars Logica* (si ita loquimur) est bona, *Mathematica* pessima; videlicet, quid de rerum consequentiis satis firmiter judicant; de pretiis vero imperitissime. Hinc fit, ut alii privata & secreta cum Principibus colloquia; alii auras populares, tanquam magna adepti, admittentur, cum sit utrumque sæpenumero res & invidia & periculo plena: Alii autem res metiuntur ex difficultate atque opera sua in eis impensa; fieri oportere existimantes, ut quantum moverint, tantum etiam promoverint; Sicut Cæsar de Catone Utricensi, veluti per Ironiam, dixit, narrando, quam laboriosus fuerit & assiduus, & quasi indefatigabilis, neque tamen multum ad rem; *Omnia* (inquit) *magno studio agebat*. Hinc etiam illud accidit, ut homines sæpius se ipsos fallant; qui, si Magni alicujus aut Honorati viri opera utantur, sibi omnia prospera promittunt; cum illud verum sit, non grandissima quæque Instrumenta, sed aptissima, citius & felicius opus quodque perficere. Atque ad *Mathematicam* veram animi informandam, operæ pretium est, illud in primis nosse, & descriptum habere, quid ad cuiusque fortunam constituendam & promovendam primum statui debeat, quid secundum, & sic deinceps. Primo loco *emendationem animi* pono; *animi enim impedimenta* & *nodos* tollendo & complanando, citius viam fortunæ aperueris, quam fortunæ auxiliis *animi impedimenta* sustuleris. Secundo loco *opes* pono, & *pecuniam*; Quam summo loco plurimi fortasse collocaverint, cum tanti sit ad omnia usus. Verum eam opinionem, similem ab causam ab judico, atque Macciavellus fecit, in alia re, non multum ab ea discrepante. Cum enim vetus fuerit Sententia, *Pecuniam esse nervos belli*; ille contra, non alios esse *nervos belli* asseruit, quam *nervos virorum fortium & militarium*. Eodem proclis modo veteri asseri possit: *Nervos fortune*, non esse *pecuniam*, sed potius *animi vires*, ingenium, fortitudinem, audaciam, constantiam, moderationem industriam, & similia. Tertio loco colloco *famam* & *existimationem*; eo magis, quod illa æstus quosdam habeant, & tempora, quibus si non opportune utaris, difficile erit in integrum restituere. Ardua enim res, famam præcipitantem retrovertere. Postremo loco pono *honores*, ad quos certe facilior aditus per unum quodque ex illis tribus, multo magis per omnia conjuncta, datur, quam si ab *honoribus* aspiceris, & deinde ad reliqua perrexeris. Verum, ut in ordine rerum servando haud parum est momenti, ita non multo minus in servando ordine

temporis; Cajus perturbatione frequentissime peccatur, dum ad fines tum properatur, quando initia essent curanda; atque dum ad maxima quæque subito advolamus, quæ in medio posita sunt, temere transilientes. At illud recte præcipitur; *Quod nunc inflat agamus.*

Secundum præceptum est, ut caveamus, ne animi quadam magnitudine, & perfidia, ad magis ardua, quam par est, feramur; neve in adversum fluvium remigemus. Optimum enim consilium circa fortunas hominum;

— *Fatis accede, Deusque.*

Circumspiciamus in omnes partes, & observemus, qua res pateant, qua clausa & obstructa sint, qua proclives, qua ardua; neque viribus nostris, ubi non patet aditus commodus, abutamur. Hoc si fecerimus, & à repulsa nos immunes præstabimus, & in negotiis singulis nimis diu non hærebimus, & moderationis laudem reportabimus, & pauciores offendemus, & denique felicitatis opinionem acquiremus; dum quæ sponte, fortasse eventura fuissent, nostræ industriæ accepta ferentur.

Tertium præceptum cum proxime precedente nonnihil pugnare videri possit; licet, probe intellectum, minime. Illud hujusmodi est: Ut occasiones non semper expectemus, sed eas quandoque provocemus & ducamus. Quod etiam innuit Demosthenes, magniloquentia quadam. *Et quemadmodum receptum est, ut exercitum ducat Imperator, sic à cordatis viris res ipsa ducenda, & qua ipsi videntur, ea gerantur; & non ipsi persequi eventus cogantur.* Etenim, si diligenter attendamus, duas observabimus, easque discrepantes species, eorum, qui rebus gerendis, & Negotiis tractandis, pares habeantur. Alii siquidem occasiones commodè sciunt uti, sed nihil ex se moluntur, aut excogitant; Alii toti sunt in machinando, qui occasiones, quæ opportune incident, non arripiunt. Hæc facultatum altera, alteri non conjuncta, manca omnino & imperfecta censenda est.

Quartum est præceptum; ut nihil suscipiamus, in quo necesse sit, temporis plurimum insumere; verum ut vericulus ille autem semper vellicet,

Sed fugit interea fugit irreparabile tempus.

Neque alia subest causa, cur ii, qui professionibus laboriosis, aut rebus similibus, se addixerunt, veluti Jurisconsulti, Oratores, Theologi doctores, Librorum Scriptores, & hujusmodi, in fortuna sua constituenda, & promovenda, minus sint solertes, quam quod tempore (alias scilicet in sumpto) indigent ad particularia pernoscenda, opportunitates captandas, & machinas, quæ ad fortunam suam spectent, commiscendas, & meditandas. Quin etiam in aula Principum & Rebus publicis eos reperias, & ad fortunam suam promovendam, & ad aliorum invadendam, maxime efficaces, qui nullo publico munere funguntur, sed in hoc, de quo loquimur, ambitu vitæ, perpetuo occupantur.

Quintum est præceptum; Ut naturam quodammodo imitemur, quæ nihil facit frustra. Id quod factum non erit admodum difficile, si negotia nostra omnium generum perite commisceamus & contexamus. In singulis enim actionibus ita animus est instituendus & præparandus, atque intentiones nostræ aliæ aliis substernendæ, & subordi-

nandæ: ut, si in aliquare voti compotes in summo gradu fieri non possimus, in secundo tamen liceat consistere, imo vel in tertio: Quod si nec in aliqua omnino parte rei hætere aut consistere possimus, tum vero ad alium quempiam (præter destinatum) finem, operam impensam stectamus: Sin nec in præsentis aliquem Fructum demerere queamus, saltem aliquid, ex ea extrahamus, quod in futurum proficiat. Si vero nihil solidi, nec in præsentis nec in Futuro, inde elicere detur, satagamus saltem, ut aliquid existimationi nostræ inde accrescat; & alia id genus: rationes semper à nobis ipsis exigendo, quibus constet, nos fructus aliquid, plus minus, ex singulis actionibus & consiliis nostris percepisse; neque ullo modo permittendo, ut tanquam confusi ac consternati animi illico despondeamus, si forte scopum principalem non licuerit attingere. Nihil enim minus convenit viro Politico, quam uni rei unice esse intentum. Qui enim hoc facit, occasionum innumerarum jactura multabitur; quæ rebus agendis ex obliquo intervenire solent, quæque fortasse magis fuerint propitiæ & commodæ ad alia quæ postea usui futura sint, quam ad ea, quæ in manibus habeamus. Ideoque bene calleamus illam Regulam: *Hæc oportet facere, & illa non omittere.*

Sextum est præceptum, ut nos rei alicui nimis peremptorie non alstringamus; quamquam casui videatur, primo intuitu, minus obnoxia; sed semper habeamus, vel fenestram apertam ad evolandum; vel posticum aliquod secretum ad redeundum.

Septimum præceptum, est antiquum illud Bianthis; modo non ad perfidiam, sed ad cautionem, & moderationem adhibeatur; *Et ames tanquam inimicus futurus, & odere tanquam amaturus.* Nam utilitates quasque, mitum in modum, prodit & corrumpit, si quis nimium se immerferit amicitias infelicibus, molestis & turbidis odiis, aut puerilibus & futilibus amulationibus.

Hæc exempli loco circa doctrinam de ambitu vitæ sufficient: Illud enim hominibus in memoriam subinde reducendum est, longe abesse, ut ad umbrationes istas, quibus utimur in desideratis, loco justorum tractatum ponantur; sed esse solummodo tanquam sche das aut fimbrias, ex quibus de tela integra judicium fieri possit. Neque rursus ita desipimus, ut fortunam absque tanto, quantum diximus, molimine minime parati asseramus. Probe enim novimus, eam tanquam sponte in gremium aliquorum defluere: Alii autem eam diligentia sola & assiduitate, (cautione nonnulla aspera) absque arte multa aut operosa, adipiscuntur. Veram sicut Cicero Oratorem perfectum depingens, non id vult, ut caudiculi singuli tales esse debeant, aut possint: ac rursus, sicut in Principe aut Aulico describendo (quod nonnulli tractandum susceperant) modulus effingitur, prorsus secundum artis perfectionem, non autem secundum Practicam vulgatam; idem & nos Politico instruendo præsticiamus; Politico, (inquam) quoad Fortunam propriam.

Enimvero, illud utique monendum, præcepta, quæ circa hanc rem delegimus & proposuimus, omnia ex genere eorum esse, quæ bonæ artes vocantur. Quod enim ad malas artes attinet. Siquis Macchiavello se dederit in disciplinam; qui præci-

pit, *Virtutem ipsam non magnopere curandam, sed tantum speciem ejus, in publicum versam: quia virtutis fama & opinio homini adjumento sit, virtus ipsa impedimento: quique alio loco præcipit; ut homo Politicus illud tanquam fundamentum prudentia sua substernat, quod presupponat, homines non recte nec tuto ad ea, quæ volumus, flecti aut adduci posse, præterquam solo metu: ideoque det operam, ut omnes quantum in se est, obnoxii sint, atque in periculis & angustiis constituti: ita esse Politicus suus videatur esse, quod Itali dicunt, *feminator spinarum*: Aut si quis axioma illud, quod à Cicerone citatur, amplecti velit: *Cadant amici, dummodo inimici intereiant*; Sicut Triumviri fecerunt, qui inimicorum interitum amicissimorum exitio redimebant: Aut si quis L. Catilinæ imitator esse velit, ut *Rerumpubl. incendiarius fiat & perturbator*, quo melius in aquis turbidis piscari & fortunam suam expedire possit *Ego, [inquit] si in fortuna meis incendium sit excitarum, id non aqua, sed ruina restinguam*: Aut si quis illud *Lycandriæ* se transferat; qui dicere solebat: *Pueros placentis, viros perjuriis alliciendos*: Cum aliis ejusdem farinae pravis, ac perniciosis dogmatibus; Quorum [ut sit in cæteris rebus omnibus] major est numerus, quam rectorum & sanorum. Si quis (inquam) hujusmodi inquinata prudentia deleteretur; non ierim inficias, eum [quandoquidem legibus charitatis & virtutis omnibus se ipsum solutum, fortunæ solummodo mancipat] posse, majore compendio, & celerius, fortunam suam promoveri. Fit vero in *vita*, quemadmodum & in *via*, ut iter brevius sit fœdus & cœnosius; neque sane, ut per viam meliorem quis incedat, multa circuitione opus est.*

Tantum vero abest, ut homines ad huiusmodi artes pravas se applicare oporteat; ut potius sane (si modo sint apud se, seque sustinere valeant, neque ambitionis turbine & procella in adversum rapiantur) ante oculos proponere debeant; non solum mundi chorographiam generalem illam, quod omnia sunt *vanitas*, & *vexatio spiritus*; verum etiam & illam magis specialem, videlicet, quod ipsum *esse*, se junctum à *bene esse*, maledictionis loco sit, & quo grandius sit *esse*, eo maior sit maledictio; quodque amplissimum virtutis præmiū sit ipsa virtus; Quemadmodum & ultimum vitii supplicium est vitium ipsum; sicut egregie *Poëta*;

*Qua vobis, quæ digna, viri, pro laudibus istis
Præmia posserear solvi? Pulcherrima primum
Dii moresque dabunt vestri; —*

& contra non minus vere ille de sceleratis, atque *aum ulciscantur mores sui*. Quin etiam, Mortales, dum in omnes partes cogitationes suas agitant, & diffundunt, ut fortunis suis recte prospectum atque consultum sit, interim in mediis illis animi transcurribus ad divina judicia & providentiam æternam oculos attollere debent: quæ sæpissime impiorum machinationes, & consilia prava, licet profunda, subvertit, & ad nihilum redigit; secundum illud scripturæ, *Concepit iniquitatem, & pariet vanitatem*. Imo, etsi in iustis & malis artibus abstineant: atramen hæc jugis & irrequieta anhelatio ad ardua fortunæ, absque cessatione, & quasi sine sabbato, tributum temporis nostri Deo debiti minime solvit: Qui, ut videre est, facultatum nostrarum decimas, temporis autem septimas,

exigit & sibi seponit. Quorsum enim fuerit, os gerere in cæli sublimia erectum, mentem vero humi prostratam, & pulverem instar serpentis comedentem? Quod etiam Ethnicos non fugit;

Atque affigit humo Divina Particulam Auræ.

Quod si in hoc sibi quisquam abblandiatur, quod fortuna sua, utcumque eam malis artibus obtinuerit, recte uti decreverit; sicut de Augusto Cæsare, & Septimio Severo, solitum erat dici, *Debuisse illos, aut nunquam nasci, aut nunquam mori*; tanta in ambitu fortunæ suæ patrarent mala; tanta rursus, summa adepti, contulerunt bona; intelligat nihilominus, hanc malorum per bona compensationem post factam probari, consilium autem hujusmodi merito damnari. Abs re postremo nobis non fuerit, in cursu isto incitatum, & fervido, versus fortunam nostram, frigidam paulisper aspergere, haustam è dicitur illo non inelegante *Caroli Quinti Imperatoris*, in Institutionibus suis ad Filium: *Imitari fortunam mores mulierum, quæ procos plus nimio ambientes plerumque superbe averantur*. Verum hoc ultimum remedium pertinet ad eos, quibus gustus ex morbo animi corruptus est. Innitantur potius hominis lapidi illi, qui *Theologia & Philosophia* est tanquam *Angularis*; quæ idem fere afferunt de eo quod *primum* quæri debeat. Etenim *Theologia* edicit: *Primum quæritur regnum Dei, & ista omnia adjiciuntur vobis*. *Philosophia* autem simile quiddam jubet: *Primum quærite Bona animi; cætera aut aderunt, aut non oberunt*. Quamvis autem hoc fundamentum, humanitus factum, interdum locetur *super arenam*; quemadmodum videre est in *M. Bruto*, qui in eam vocem, sub exitum suum prorupit:

Te colui, virtus ut rem: ast tu nomen inane es:

At idem fundamentum, divinitus locatum, firmatur semper in *petra*. Hic autem doctrinam de ambitu *vite*, & simul doctrinam generalem de negotiis, concludimus.

C A P. III.

Partitiones Doctrinæ de Imperio sive Repub. omittuntur, Tantum aditus sit ad Desiderata duo, Doctrinam de Proferendis Finibus Imperii, & Doctrinam de Justitia Universalis, sive de Fontibus Juris.

Venio jam ad *artem imperii, sive doctrinam de Repub. administranda*: Sub qua etiam *Oeconomica* continetur, ut *familia* sub *circuite*. In hac parte, sicut jam antea dixi, silentium mihi imperavi. Neque tamen proflus diffidere debui, quin possum de illa fortasse non imperite aut inutiliter dissertere: utpote qui longa experientia edoctus, & per tot munerum & honorum gradus ad amplissimum Regni Magistratum, favore Majestatis tuæ indulgentissimo, nullo merito meo, evectus fuërim, eundemque Magistratum per annos quatuor integros gesserim: & quod pluris est, Majestatis tuæ Mandatis & Colloquiis per annos octodecim continuos assueverim; (quod etiam è stipite aliquo Politicum exsculpere potuisset;) quique etiam, inter omnes artes, plurimum temporis in *Historiis & Legibus* contriverim. Quæ omnia non jactantia ad Posterum refero, sed quia ad literarum dignitatem non nihil pertinere putem, quod homo quispiam, ad literas potius quam ad aliud quicquam natus, & ad res gerendas nescio quo fato contra Genium suum abreptus, ad civilia tamen munera tam honorifica & ardua sub Rege prudentissimo

si illico assumptus fuerit. Verum, si quid circa Politicam posthac parturier otium meum, erit fortasse proleis aut abortivis, aut postuma. Interim, sine scientiis omnibus, jam velut in sublellis suis collocatis, Sedes hæc tam excelsa omnino vacet, decrevi duas tantum *civili scientiæ* portiones, quæ ad *arcana imperij* non pertinent, sed sunt naturæ magis communis, ut *desiderata*, notare, earumque, more nostro, *exempla proponere*.

Cum *artes imperij* tria officia politica complectantur primo, ut *imperium converteretur*; secundo; ut *beatum efficiatur*, & *florens*; tertio, ut *amplificetur*, sineque ejus longius *proferantur*; de duobus primis officijs, maxima ex parte, egregie à nonnullis tractatum est; de tertio siletur. Illud itaque inter *desiderata* reponemus, & more nostro *exemplum*, ejus proponemus, eam *doctrinam* partem, *consulem paludatum*, sive *doctrinam de proferendis imperij finibus* nominantes,

Exemplum Tractatus summarij de proferendis finibus imperij.

Dicitur Themistoclis, sibi ipsi applicatum, in civile certe fuit, & inflatum; in de alijs, atque in genere, prolatum fuisset, prudentem sane observationem & per gravem censuram complecti videretur. Rogatus in convivio, ut cytharam pulsaret, respondit, *scilicet se nescire, ceterum posse oppidum parvum in magnam civitatem evehere*, ista certe verba, ad sensum politicum translata, facultates duas, multum inter se discrepantes, in ijs, qui rerum gubernacula tractant, optime describunt & distinguunt. Etenim, si Regum consiliarios, senatores, aliosque ad negotia publica admotos, qui usquam fuerunt, attente intueamur, reperientur profecto (licet rarissime) nonnulli, qui *regnum aut civitatem* è parvis amplificare possint; fidei nes tamen sint valde imperiti: E contra autem alij quam plurimi, in *cythara*, aut *Lyra*, (hoc est, aulicis tricis) miri artifices, qui tantum abest ut *Rempubl.* amplificare possint, ut potius à natura comparari videantur ad statum *Reipubl.* beatum & florentem labelsactandum & evertendum. Sane, artes illæ degeneres, & præstigij, quibus sæpenumero Consiliarii, atque Rerum Potentes, & gratiam apud Principes suos, & famam in vulgus, reportant, haud aliud nomen merentur, quam *peritia* cuiusdam si diculariæ, utpote cum sint res magis gratæ in præsens, & artificibus ipsis ornamento, quam ad *Rempubl.*, quarum sunt ministri, opes, & amplitudinem, utiles aut accommodæ. Occurrent procul dubio & alij Consiliarii, atque *Reipubl.* gubernatores, minime spernendi, qui sint negotijs patres, possintque res commode administrare, easque à manifestis præcipitijs & incommodis conservare, à virtute tamen illa *rerumpubl.* rectricæ & amplificatricis longo intervallo absunt.

Veram, qualeseunque demum fuerint operarii, consicimus oculos in opus ipsum; Qualis nimirum cæsari debeat vera *Regnorum* & *Rerumpubl.* Magnitudo, & quibus *artibus* obtineri possit. Dignum profecto argumentum, quod principes perpetuo in manibus habeant, & diligenter meditentur; quo nec vires suas in majus æstimantes, inceptis se vanis & nimis ardis implicant; nec rursus easdem plus æ quo despicientes, ad consilia pusillanima & meticulosa de demittant.

Magnitudo Imperiorum, quoad molem & territorium, mensuræ subjicitur, quoad redditus, calculis, Numerus civium, & capita, censu; Urbium & oppidorum multitudo & amplitudo, tabulis excipi possunt. Attamen non reperitur inter civilia res errori magis obnoxia, quam verum & intrinsecum excipere valorem, circa *vires* & *copias imperij* alicujus. Assimilatur *regnum celorum* non glandi, aut nucii alicui grandiori, sed *grano sinapis*, quod inter grana est minimum, quod tamen habet interim intra se proprietatem quandam & spiritum innatum, quo se & citius attollat, & latius diffundat. Eodem modo invenire est Regna & Status, ambitu quidem & regionum tractu valde ampla, quæ tamen ad *finis ulterius proferendos*; aut latius imperandum, sunt minus apta; Alia contra, dimensione satis exigua, quæ tamen bases, in quibus maximæ Monarchiæ inædificentur, esse possit.

1. *Urbes munitæ*, plena armamentaria, equorum propagines generosæ, currus armati, elephanti, machinæ atque tormenta bellica omnigena, & similia, sunt certe ista universa nihil aliud, quam ovis indata pelle leonina, nisi gens ipsa, stirpe sua, & ingenio, sit fortis, & militaris. Imo, nec numerus ipse copiarum multum juvat, ubi milites imbelles sunt & ignavi. Recte enim Virgilius;

— Lupus numerum pecorum non curat.

Exercitus Persarum in campis Arbela; oculis Macedonum tanquam vastum hominum pelagus subjiciebatur, adeo ut Daces Alexandri, non nihil ipso spectaculo percussis, Regem interpellarent, atque ut noctu prælium committeret, ei Auctores erant: Quibus ille, *Quolo*, (inquit) *suffurari victoriam*. Ea autem etiam opinione fuit facilius Tigranes Armenius, castrametatus in quodâ colle cum exercitu quadringentorum millium. Cum spectaret aciem Romanorum, quæ quatuordecim milia non excessit, e contra se tendentem, in dæterio illo suo sibi complacuit; *Ecce* [inquit] *hominum prolegatione nimio plusquam oportet; pro pugna longeminus*. Eodem tamen, priusquam occubisset sol, satis multos, ad illum infinita stige profugandum expectus est. Innumera sunt exempla, quam sit multitudine cum fortitudine congressus impar. Primo igitur pro re certissima & exploratissima decernatur, & statuatur, quod caput omnium, quæ ad magnitudinem regni aut status spectent, sit, ut *populus ipse sit stipes & ingenio bellicosus*. Atque illud magis tritum quam verum, quod *nervi belli sint pecunia*, si desint nervi lacertorum in gente molli & effeminata. Recte enim Cræso ostentantiaurum respondit Solon; *At si quis (O Rex) venerit, qui melius, quam tu, ferrum gesserit, isti profecto roisum hoc cedit aurum*. Quare, quicumque istandem sit, Princeps aut Status, cujus subditi natiivi & indigenæ non sint animosi & militares, potentiam suam admodum sobrie æstimet: Atque e contra Principes, qui dominantur in gentes animosas & Martias, norint illi satis vires suas, si sibi alias non desint. Quod attinet ad *copias mercenarias*, [quod solet adhiberi remedium, cum *copianativa* defunt] plena sunt omnia exemplis, quibus liquido patet, quod quicumque status illis innitetur, poterit fortasse pennas, ad tempus breve, nido majores extendere, sed defluent paulo post.

2. *Benedictio Juda, & Issacharis*, unum nunquam convenient; Nimirum, ut eadem Tribus aut

Gens, sit simul, & Leonis Catulus, & Aſinus proci-
bens inter Sarcinas. Neque unquam fiet, ut populus
tributus oppreſſus, fortis exiſtat & bellicoſus. Ve-
rum eſt, collationes publico conſenſu factas, mi-
nus animos ſubditorum dejicere, & deprimere,
quam quæ ex imperio mero indicuntur. Id quod
liquido videre eſt in *tributis Germania inferioris*,
quas *exiſas* vocant: atque alia ex parte in iis, quæ
ſubſidia nominantur apud Anglos. Etenim notan-
dum eſt, ſermonem jam inſtrui, de animis homi-
num, non de opibus. *Tributa* autem, quæ ex con-
ſenſu conferuntur, & quæ ex imperio imponun-
tur, etſi eadem res ſint, quoad opes exhauriendas,
varie tamen omnino animos ſubditorum affi-
ciunt. Statuatur igitur & hoc, *populum* tributis gra-
vatum, idoneum ad imperandum non eſſe.

3. Adſpirantibus ad *magnitudinem* Regnis &
Statibus, proſus cavendum, ne *Nobiles* & *Patricii*,
atque (quos vocamus) *Generoſi*, majorem in mo-
dum multiplicentur. Hoc enim eo rem deducit, ut
plebs Regni ſit humilis & abjecta; & nihil aliud fe-
re quam *Nobilium* mancipia & operarii. Simile
quiddam fieri videmus in *ſylvis cæduis*, quibus, ſi
major, quam par eſt, caudicum ſive arborum ma-
jorum relinquitur numerus, non renaſcitur *ſylva*
ſincera, & pura; ſed major pars in vepres & du-
mos degenerabit. Eodem modo, in *nationibus*, ubi
numeroſior juſto eſt *nobilitas*, erit *plebs* vilis &
ignava; atque eo demum res redibit, ut neccentefi-
mum quodque caput ſit ad galeam portandam
idoneum: præſertim ſi peditatum ſpectes, qui exer-
citus plerumque eſt robur præcipuum; Vnde ſuc-
cedet magna populatio, vires exiguæ. Nuſquam
gentium, hoc quod dico, luculentius comproba-
tum eſt, quam exemplis Angliæ & Galliæ. Qua-
rum Angliæ, quæ in viſ territorio, & numero inco-
larum, longe inferior, potiores tamen partes fere
ſemper in bellis obtinuit: hanc ipſam ob cauſam,
quod apud Anglos coloni, & inferioris ordinis ho-
mines, militiæ habiles ſint, ruſtici Galliæ non item.
Qua in re, mirabili quadam & profunda præden-
tia excogitatum eſt ab Henrico ſeptimo Angliæ
Rege, (id quod in *vita ſua Hiſtoria* ſuſius tracta-
vimus) ut prædia minora atque domus agricola-
tionis inſtituerentur, quæ habeant certum enu-
m; mediocrem agri modum annexum, qui diſtrahi
non poſſit, eo fine, ut ad victum liberaſtorem ſuf-
ficiat; utque agricultura ab iis exerceretur, qui
domini fuerint fundi, aut ſaltem uſufructuarii,
non conductitii aut mercenarii. Nam ita demum
characterem illam, quo antiquam Italianam inſigni-
vit Virgilius, merebitur Regio aliqua:

— Terra potens armis, atq; ubere gleba.

Neque prætereunda eſt illa pars populi, (quæ An-
gliæ fere eſt peculiaris, nec alibi (quod ſcio) in
uſu, niſi forte apud Polonos) *famula* ſcilicet *nobi-
lium*: Hujus enim generis etiam inferiores, quoad
peditatum, agricolis iſtis minime cedunt. Quare
certiſſimum eſt, quod magnificentia & ſplendor
ille hoſpitalis, atque famulitia, & veluti ſatellitia
ampla, quæ in more ſunt apud Nobiles & Genero-
ſos in Angliæ, ad potentiam militarem apprime
conducant: ubi contra, *Nobilium* obſcura & ma-
gis privata in ſe reducta vitæ ratio copias militares
minuit.

4. Danda eſt omnino opera, ut arbor iſta Mo-

narchia, qualis fuit Nebuchadnezaris, *Truncum*
habeat ſatis amplum, & robuſtum, ad ramos ſuos &
frondes ſuſtentandos; Hoc eſt, ut numerus *indigena-
rum*, ad *ſubditos extraneos* cohibendos, ſatis ſuper-
que ſufficiat. Illi igitur *ſtatus ad imperij magnitudi-
nem* bene comparati ſunt, qui *jus civitatis* facile &
libenter largiuntur. Vana ſiquidem fuerit opinio,
poſſe manipulum hominum, ut cunque animis &
conſilio excellent, regiones nimio plus amplas &
ſpatioſas imperij jugo cohibere & frænare. Id ad
tempus fortalle facere poſſint, ſed diuturnitatem
hæc res non allequitur. *Spartani* parci fuerunt, &
difficiles in cooptâdos novis civibus. Unde, donec
intra parvos limites damnati ſunt, res eorum fir-
ma fuerunt & ſtabiles. At poſtquam limites ſuos
cepſerunt proferre, & latius dominari, quam ve-
ſtigijs *Spartanorum* turbam *Exteriorum* imperio
commode coëtere poſſet, potentia eorum ſubito
corſu. Nulla unquam Reſpubl. ſinus ſuos ad no-
vos cives recipiendos tam profuſe laxavit, quam
Reſpublica Romanæ. Itaque par erat, inſtituto tam
prudenti, fortuna: cum in imperium toto Orbe
ampliſſimum lucreverint, *Moris* apud eos erat,
Jus civitatis prompte clargiri: idque in ſupremo
gradu: Hoc eſt, non ſolum *jus commercii*, *jus con-
nubi*, *jus hereditatis*; verum etiam *jus ſuffragii*, &
jus petitionis, ſive *honorum*: Hocque ruruſ, non
ſingulis tantum perſonis, ſed totis familiis, inoci-
vitatibus, & nonnunquam integris nationibus,
communicarunt. Hæc adde conſuetudinem *dedu-
cendi colonias*, quibus Romanæ ſtirpes in ſolum
exteriorum transplantabantur. Quæ duo inſtituta ſi
ſingul componas, dicere profecto, non Romanos ſe
diffuſiſſe ſuper Univerſum orbem; ſed contra or-
bem univerſum ſe diffuſiſſe ſuper Romanos: Quæ
ſecuriſſima proferendi imperij eſt ratio. Subit mi-
rari ſæpius imperium *Hiſpanorum*; quod tam pau-
cis indigenis tot Regna & Provinciæ amplexari &
frænare poſſit. At certe *Hiſpaniæ* ipſæ pro arboris
ſtemmate ſatis grandi haberi debent, cum longe
amplioſorem contineant Regionum tractatam, quam
Romæ aut *Spartæ*, ſub initiis ſuis, contigerat. Por-
ro, quamquam *jus civitatis* ſatis parce ſoleant *Hi-
ſpani* impertire, quod proximum tamen eſt, faci-
ciunt; Quippe qui cujuſcunque rationis homi-
nes ad militiam ſuam ordinariam promiſcue ad-
mittant. Quin etiam ſummum belli imperium
haud raro ad duces natione non *Hiſpanos* defe-
runt. At tamen & illam ipſam videntur non ita pri-
dem *indigenarum* paucitatem ſenſiſſe, eique ſue-
currere cupiſſe; ut ex *pragmatica ſanctione*, hoc
anno promulgata, cernere eſt.

5. Certiſſimum eſt, artes *mechanicas ſedentarias*,
quæ non ſub dio, ſed ſub tecto exercentur, atque
manufacturas delicatas, (quæ digitum potius,
quam brachium requirunt) ſua natura militaribus
animis eſſe contrarias. In univerſum populi belli-
coſi feriari gaudent, & pericula quam labores mi-
nus exhortent. Atque in hoc ingenio ſuo non ſunt
admodum reprimendi, ſi animos ipſorum in vige-
re conſervari cordi nobis ſit. Magno itaque adju-
mento *Spartæ*, *Athenis*, *Romæ*, aliis que antiquis
Reſpubl. fuit quod habuerint non *ingenuos*, ſed
ſervos plerumque, quorum laboribus iſti ſiſtendi opi-
ficia expediebantur. Verum, mancipiorum uſus, poſt
legem *Chriſtianam* receptam, maxima ex parte
abiit

que in defuetudinem. Hinc vero rei proximum est, ut artes illæ alienigenis tantum petantur; qui propterea allicientur, aut saltim facile recipiendi sunt. *Naturorum* autem *plures* ex tribus generibus hominum constare debet; nempe, ex *agricolis*; *famulis ingenuis*; & *artificibus*, quorum *opera robur & lacertos vires* postulant; cuiusmodi sunt *fabri ferrarii*, *lapidarii*, *signarii*, & similes; non annuereando *enimiam deserptam*.

6. Ante omnia ad *imperij magnitudinem* confert, ut gens aliqua *armorum studium* profiteatur, tanquam decus suum, & instituta vitæ primarium, & in præcipuo honore habitum. Quæ enim à nobis adhuc dicta sunt, ad habilitates tantum erga arma spectant; Quorum autem habitus, si non rei ipsi incumbitur, ut producat in actum? *Romulus*, (ut narrat aut fingunt) postquam è vivis excelleret, illud civibus suis legavit, ut ante omnia rem militarem colerent, unde in caput orbis terrarum urbs eorum insurgeret. *Imperij Spartani* fabrica univèria (non nimis prudenter quidem, sed diligenter tamen) ad illum finem & scopum composita est & constructa, ut cives sui belligatores essent *Persarum & Macedonum*. Idem erat institutum, sed non tam constans aut diuturnum, *Brianni Galli*, *Germani*, *Gothi*, *Saxones*, *Normanni*, & nonnulli alii, etiam ad tempus armis se præcipue dediderunt. *Turci* idem institutum, lege sua haud paululum extumulati, hodie retinet, sed magna cum militia sua (nunc est) declinatione. In Europa Christiana, gens quæ illud adhuc retinet & proficitur, soli sunt *Hispani*. Verum res est tam liquida, & manifesta, unumquemque in proficere maxime, in quo plurimum impendit studii, ut verbis non indigeat. Satis sit innuisse, desperandum omnino alicui nationi esse, quæ non ex professo arma & militiam colat, usque præcipue studeat & inebatur, sibi veluti ultro obventuram insignem aliquam *imperij magnitudinem*: Contra autem, certissimum esse temporis oraculum, nationes illas, quæ in armorum professione & studiis diutius permanerint, (id Romani Turcæque potissimum fecere) mitos in imperio amplificando facere progressus. Quin & illa, quæ bellica gloria per unius tantummodo sæculi spatium floruerit; inde tamen, unico illo sæculo, eam imperij amplitudinem assecuta sunt, quam longo post tempore, etiam remissa illa armorum disciplina, retinuerunt.

7. Præcepto præcedenti affine est; Ut *status* quis utatur ejusmodi *legibus & consuetudinibus*, quæ justas illi causas, aut saltem prætextus, arma capessendi, tanquam in promptu ministrant. Etenim, ea est in ista animis hominum justitiæ apprehensio, ut bellum (quod tot sequuntur calamitates) nisi gravè ob causam, saltem speciosam, inferre abstineant. *Turci* præsto & semper, & ad nutum, belli causa; Propagatio scilicet legis & sectæ suæ. Romani, quæquam pro magno decore Imperatoribus apud eos fuerit, si *finis imperij ipsorum protulissent*, tamen ob hanc solam causam, ut *finis proferventur*, nunquam bella susceperunt. Aspirant igitur ad imperium nationi illud in more sit: *Vt sensum* habeat *vividum & aciem injuriæ* alicujus, vel subditis suis limitaneis, vel mercatoribus, vel publicis ministris, illata, neque à prima provocatione, diutius torpear, aut tardet. Item, *prompta sit & alacritas ad auxilia mittenda sociis suis, & fœderatis; Id*

quod perpetuum erat apud Romanos: Adeo ut, si forte in populum fœderatum, cui etiam cum aliis fœdus defensivum intercederet, hostilis impressio facta esset, atque ille à plurimis suppetiis peteret; Romani omnium primi semper adessent, beneficii decus nemini præcipiendæ relinquentes. Quod verò attinet ad bella, antiquis temporibus propter *statuum conformitatem* quandam, aut *correspondentiam tactam* gesta, non video, in quo jure illa fundata sint. Talia fuerunt bella, quæ à Romanis suscepta erant ad Græciam in Libertatem vindicandam: Talia à Lacedæmonis & Atheniensibus, ad constituendas aut evertendas Democratas, & Oligarchias: Talia quandoque illata sunt à Rebus publicis, aut Principibus, sub prætextu, subditos alienos protegendis, & à Tyrannide liberandi. Ad rem præsentem sufficiat, ut illud decernatur: Non esse expectandam *status alicui imperij amplitudinem*, nisi ad quamvis occasionem justam se armandi protinus expurgentur.

8. Nullum omnino *corpus*, sive sit illud *naturale* sive *politicum*, absque *exercitatione sanitatem* suam tueri queat. Regno autem, aut Reipublicæ, justum atque honorificum bellum loco salubris *exercitationis* est. Bellum civile profecto, instar caloris febrilis est; At bellum externum instar caloris ex motu, qui valitudini imprimis conducit. Ex pace enim desideatque totipente & emolliuntur animi, & corumpuntur mores. Sed utcunque res se habeat quatenus ad alicujus status felicitatem, *magnitudinis* proculdubio inter est, ut quasi semper in armis sit. Atque exercitus veteranus, perpetuo tanquam sub vexillis habitus, etsi res magni proculdubio sumptus & impensæ, attamen eiusmodi est, ut statui alicui quasi arbitrium rerum inter vicinos, aut saltem plurimum existimationis ad omnia conferat. Id quod insigniter cernere est in Hispanis qui jam per annos centum & viginti exercitum veteranum, ad aliquas partes, licet non semper ad easdem, alerunt.

9. *Maris dominium*, Monarchiæ quædam epitome est. Cicero, de Pompeji contra Cæsarem apparatu, scribens ad Atticum; *Consilium* (inquit) *Pompeji, plane Themistoclem est: putat enim, qui mari potitur, eum rerum potiri*. Atque Cæsarem Pompejus proculdubio delassasset, & attrivisset, nisi inani fiducia in status, ab illo incepto disticisset. *Prælia navalia*, quanti fuerint momenti, ex multis exemplis patet. *Pugna ad Actium* orbis imperium determinavit. *Pugna ad Insulas Cursulares* circum in *navibus Turcæ* posuit. Multoties certe evenit, ut *victoriæ navales* finem summæ belli attulerint. Sed hoc factum est, cum alia hujusmodi præliorum, totius belli fortuna commissa est. Illud in inime dubium, quod qui *maru* potitur Dominio, in magna libertate agit, & tantum, quantum velit, de bello sumere potest; Vbi contra, qui terrestribus copiis est superior, nihilominus plurimis angustiis conficitur. At hodie, atque apud nos Europæos, si unquam, aut usquam, *potentia navalis*, (quæ quidem huic *Regno Britannicæ* in dotem cessit) summi ad rerum fastigia momenti est; tum quia pleraque Europæ regna mediterranea simpliciter non sunt, sed maxima ex parte *navi* cincta, tum etiam, quia utriusque *Indiæ thesauri & opes, imperio Maru*, veluti accessorium quiddam existunt.

10. *Bella moderna*, veluti in tenebris gesta, censer,

possunt, præ gloria & decore vario, quæ in homines militares, præcis temporibus, à rebus bellicis resillire solebāt. Habemus hodie fortasse ad animos faciendos, *Ordines* quosdam honorificos militiae, qui tamen jam facti sunt & armis & togæ communes. Etiam in *scutis gentilitiis stemmata* nonnulla habemus: Insuper *hospitia* quædam publica, militibus emeritis & mutilatis destinata, & hujusmodi. Verum apud *Veteres*, in locis, ubi victoriæ partæ sunt, extracta *trophæa*; *Laudationes funebres*, & *monumenta magnifica occumbentium in bello*. *Corona civica*, *militares*, singulis concessæ. *Nomen ipsum Imperatoris*; quod postea Reges maximi à belli Ducibus mutuati sunt: *Redeuntium Ducum*, bellis prospere confectis, *celebres triumphi*. *Donativa*, atque *largitiones ingentis* in milites; sub exercituum dimissionem. Hæc (inquam) tot & tanta fuerunt, & tam insigni splendore coruscantia, ut peccatoribus mortalium, etiam maxime congelatiis, igniculos subdere, eaque ad bellum inflammatum potuerint. Ante omnia vero *mos ille triumphandi*, apud *Romanos*, non res erat ex pompa, aut spectaculum quoddam inane, sed inter prudentissima plane nobilissimaque instituta numerandus. Vt pote qui in se hæc tria haberet: *Ducum decus & gloriam*; *Ærarij ex spoliis locupletionem*, & *donativa militum*. Verum *honor triumphi* fortasse *Monarchis* non conpetit, præterquam in personis regis ipsius, aut *filiorum Regis*. Quod etiam temporibus Imperatorum Romæ obtinuit; qui honorem ipsum triumphi, sibi & filiis suis, de bellis, quæ præsentibus ipsi confecerant, tanquam peculiarem reservarunt: *Vestimenta autem solummodo*, & *insignia triumphalia*, aliis Ducibus indulerunt.

Verum, ut sermones hos claudamus; Nemo est (ut testatur *Sacra Scriptura*) qui sollicite cogitando potest apponere ad *statutam suam cubitum unum*; In puillo scilicet, *corporis humani modulo*: Cæterum, in magna *Regnorum & Rerum pub.* fabrica imperium amplificare & *finis proferre*, Reges penes & *Dominantes* est. Nam prudenter introducendo leges, instituta, & consuetudines, quales jam proposuimus, & alias his similes, posteris, & seculis futuris, *magnitudinis sementem fecerint*. Verum ista consilia apud *Principes raro tractantur*, sed res fortunæ plerumque committitur.

Atque hæc habuimus, quæ de *proferendis imperij finibus* in præsentia occurrunt. Verum quorum ista commentatio; cum *Monarchia Romana* futura sit inter mundanas (ut creditur) *ultima*; Nisi quod nobis, instituto nostro fides, neque uspiam de via declinantibus, quandoquidè *amplificatio imperij* fuerit inter *officia tria Politicæ* tertium illud omnino prætermittere non licuerit. Restat jam *desideratum alterum* ex iis, quæ proposuimus, duobus, nimirum, de *Iustitia universali*, sive de *fontibus juris*.

Qui de *Legibus* scripserunt, omnes vel tanquam Philosophi, vel tanquam *Jurisperiti*, argumentum illud tractaverunt. Atque Philosophi proponunt multa, dictu pulchra, sed ab usu remota. *Jurisperiti* autem suæ quisque Patriæ *Legum*, vel etiam *Romanarum*, aut *Pontificiarum*, placitis obnoxii & addicti *judicio sincero* non utuntur, sed tanquam in vinculis sermocinantur. Certe cognitio ista ad viros civiles proprie spectat: qui optime norunt, quid ferat *societas humana*, quid *salus populi* quid *æquitas naturalis*, quid *gentium mores*, quid

Rerum publ. formæ diversæ: id eoque possint de *legibus*, ex principiis & præceptis, tam *æquitas naturalis*, quam *politice*, decernere. Quamobrem id nunc agatur, ut *fontes iustitiæ & utilitatis publicæ*, petantur, & in singulis *juris* partibus *character* quidam & *idea iusti* exhibeatur, ad quam particularium regnorum & *Rerum pub.* *Leges* probare, atque in de emendationem moliri, quisque, cui hoc viderit & curæ, possit. Hujus igitur rei, more nostro, *exemplum*, in titulo proponemus.

Exemplum Tractatus de Iustitia Universali, sive de *Fontibus Juris*, in uno *Titulo*, per *Aphorismos*.

P R O O E M I U M,

Aphorismus 1.

In societate civili aut lex, aut vis valet. Est autem & vis quædam legem simulans: & lex nonnulla magis vim sapiens, quam æquitas juris. Triplex est igitur in iustitiæ fons, vis mera; illaqueatio malitiosa prætextu legis; & acerbitas ipsius legis.

Aphorismus 2.

Firmamentum juris privati tale est. Qui injuriam facit, re utilitatem aut voluptatem caput, exemplo periculum. Ceteri utilitatis aut voluptatis illius participes non sunt, sed exemplum ad se pertinere putant, itaque facile cœunt in consensum. ut caveatur sibi per leges; ne injuria per vires ad singulos redeant. Quod si ex ratione temporum, & communiione culpæ, id eveniat, ut paribus & potentioribus, per legem aliquam, periculum ereatur, quam caveatur, facta solvit legem; Quod & sæpe fit.

Aphorismus 3.

At jus privatum sub tutela Juris publici latet. Lex enim cavet civibus; Magistratus Legibus Magistratum autem auctoritas pendet ex majestate imperij, & fabrica Politicæ, & Legibus Fundamentalibus. Quare, si ex illa parte sanis fuerit, & recta constitutio, Leges erunt in bono usu; sin minus, parum in eis præsidium erit.

Aphorismus 4.

Neg, tamen jus publicum ad hoc tantum spectat, ut addatur tanquam custos juri privato, ne illud violetur, atque cessent injuriæ; sed extenditur etiam ad religionem, & arma, & disciplinam, & ornamenta, & opes denique, ad omnia circa bene esse Civitatis.

Aphorismus 5.

Finis enim & scopus, quem leges intuenti, atque ad quem iustitiæ & sanctiones suas dirigere debent, non alius est, quam ut cives feliciter degant. Id fiet, si pietate & religione recte instituti; moribus honesti; armis adversus hostes externos tuti; legum auxilio adversus seditiones & privatas injurias muniti; imperio & magistratibus obsequentes; copiis & opibus locupletis & florentes fuerint. Harum autem rerum instrumenta & nervi sunt Leges.

Aphorismus 6.

Atque hunc finem optime leges assequuntur; plurius vero ipsarum aberrant. Leges enim mirum in modum, & maximo intervallo, inter se differunt: ut alia excellent, alia mediocriter se habeant, alia prorsus vitiosa sint. Dilectabimus igitur pro iudicij nostri modulo quasdam tanquam legum leges, ex quibus in formatio peti possit, quid in singulis legibus bene aut perperam positum aut constitutum sit.

Aphorismus 7.

Antequam vero ad corpus ipsarum legum particula-

cularium deveniamus: perstringemus paucis virtutes & dignitates Legum in genere. Lex bona censeri possit, quae sit intimatione certa; præcepto iusta; executione commoda. Cum forma politiae congrua; & generans virtutem in subditis.

TITULUS I.

De prima Dignitate Legum, ut sint certæ.

Aphorismus 1.

Legis tantum interest ut certa sit, ut absq; hoc nec iusta esse possit. Si enim incertam vocem det tuba, quis se parabit ad bellum? Similiter, si incertam vocem det Lex quis se parabit ad parendum? ut moneat igitur oportet, priusquam feriat. Etiam illud recte positum est; Opum esse Legum, quæ minimū relinquit arbitrio Iudicis id quod certitudo ejus præstat.

Aphorismus 9.

Duplex legum incertitudo; altera ubi lex nulla præscribitur; altera ubi ambigua & obscura. Itaque de casibus omissis à lege primo dicendum est; ut in hiis etiam inveniat aliqua norma certitudinis.

De Casibus omissis à Lege.

Aphorismus 10.

Angustia prudentiæ humanæ, casus omnes quos tempus reperit, non potest capere. Non raro itaque se offendunt casus omissi & novi. In hujusmodi casibus triplex adhibetur remedium, sive supplementum; vel per processum ad similia; vel per usum exemplorum, licet in legem non coaluerint; vel per jurisdictiones, quæ statuunt ex arbitrio boni viri, & secundum discretionem sanam, sive illæ curiæ fuerint Prætoriae, sive censoriæ.

De processu ad similia, & extensionibus legum.

Aphorismus 11.

In casibus omissis deducenda est norma legis à similibus, sed caute, & cum iudicio. Circa quod servanda Regule sequentes. Ratio prolifica; consuetudo sterilis esto, nec generet casus. Itaq; quod contra rationem juris receptum est, vel etiam ubi Ratio ejus est obscura, non trahendum est ad consequentiam.

Aphorismus 12.

Bonum publicum infigne, rapit ad se casus omissos. Quamobrem, quando Lex aliqua Reipubl. Commoda notabiliter & majorem in modum intuetur, & procurat, interpretatio ejus extensiva esto, & amplians.

Aphorismus 13.

Durum est, torquere Leges, ad hoc, ut torqueant homines. Non placet igitur, extendi Leges pœnales, multo minus Capitales, ad delicta nova. Quod si crimen vetus fuerit, & legibus notum, sed prosecutio ejus incidat in casum novum, à Legibus non provisorum; omnino recedatur à placitis juris, potius quam delicta maneat impunita.

Aphorismus 14.

In Statutis, quæ Jus Commune (præsertim circa ea, quæ frequenter incidunt, & diu coaluerunt) plane abrogant, non placet procedi per similitudinem ad casus omissos. Quando enim Reipubl. tota lege caruerit, idque in casibus expressis; parum periculi est, si casus omissi expectent remedium à Statuto novo.

Aphorismus 15.

Statuta, quæ manifesto temporis leges fuerint, atq; ex occasionibus Reipubl. tunc invalescentibus nate; mutata ratione temporum, satius habent, si se in pro-

prio casibus sustinere possint: præposterum autem esset, si ad casus omissos ullo modo traherentur.

Aphorismus 16.

Consequentia non est Consequentia: sed sisti debet extensio intra casus proximos: Alioqui labetur paulatim ad dissimilia & magis valebunt acumina ingenuorum, quam auctoritates legum.

Aphorismus 17.

In Legibus & Statutis brevioris stylli, extensio facienda est liberius. At in illis, quæ sunt enumerativa casuum particularium, cautius. Nam ut exceptio firmat vim Legis, in casibus non exceptis: ita enumeratio infirmat eam, in casibus non enumeratis.

Aphorismus 18.

Statutum explanatorium claudit rivus status prioris; nec recipitur postea extensio in alterutro Statuto, Neq; facienda est super extensio à Judice, ubi semel cepit fieri extensio à Lege.

Aphorismus 19.

Solennitas verborum & actorum, non recipit extensionem à similia. Perdit enim naturam solennitatis, quod transit à more ad arbitrium: Et introductio novorum, corrumpit majestatem veterum.

Aphorismus 20.

Proclivis est extensio Legis ad casus postnatos, qui in rerum natura non fuerunt tempore Legis late. Vel enim casus exprimi non poterat, quia tunc nullus erat, vel casus omissus habetur pro expresso, si similis fuerit ratio.

Atq; de extensionibus Legum in casibus omissis, hæc dicta sint: Nunc de usu exemplorum dicendum.

De exemplis, & usu eorum.

Aphorismus 21.

De exemplis jam dicendum est, ex quibus Jus hauriendum sit, ubi Lex deficit. Atqui de consuetudine, quæ Legis species est, deque exemplis, quæ per frequentem usum, in consuetudinem transierunt, tanquam Legem tacitam, suo loco dicemus. Nunc autem de exemplis loquimur, quæ raro & sparsim interveniunt, nec in Legis vim coaluerunt, quando, & qua cautione, norma Juris ab ipsis petenda sit, cum Lex deficit.

Aphorismus 22.

Exempla à temporibus bonis & moderatio petenda sunt, non tyrannicus, aut factiosus, aut dissolutus. Hujusmodi exempla temporis partus spurgi sunt, & magis nocent, quam docent.

Aphorismus 23.

In exemplis, recentiora habenda sunt pro tutioribus. Quod enim paula ante factum est, unde nullum sit secutum incommodum, quidni iterum repetatur? Sed tamen minus habent auctoritatis recentia. Et si forte res in melius restitui opus sit, recentia exempla magis seculum suum sapiunt, quam rectam rationem.

Aphorismus 24.

At vetustiora exempla caute & cum delectu recipienda; Decursus siquidem ætatis multa mutat, ut quod tempore videatur antiquum, id perturbatione & infirmitate ad presentia, sit plane novum. Medii itaq; temporis exempla sunt optima, vel etiam talis temporis, quod cum tempore corrente plurimum conveniat; quo aliquando præstat tempus remotius magis quam in proximo.

Aphorismus 25.

Intra fines exempli, vel citra potius, se cobibeto, nec illos ullo modo excedito. Ubi enim non adeit norma Legis

Legis, omnia quasi pro suspectis habenda sunt. Itaque, ut in obscuris minimum sequitur.

Aphorismus 26.

Cavendum ab exemplorum fragmentis & compendiis: atque integrum exemplum & universus ejus processus introspectendus. Si enim incivile sit, nisi tota Lege perspecta de parte ejus judicare, multo magis hoc valere debet in exemplis; quae incipit sunt usus, nisi valde quadrent.

Aphorismus 27.

In exemplis plurimum interest, per quas manus transferint, & transacta sint. Si enim apud scribas tantum, & ministros justitiae, ex cursu curiae, absque notitia manifesta Superiorum, obtinuerint, aut etiam apud errorum magistrum populum; conculcanda sunt, & parvis facienda. Sin apud Senatores, aut Judices, aut curias principales, ita sub oculis posita fuerint, ut necesse fuerit illa, approbatione Judicum, saltem tacita, munita fuisse, plus dignationis habent.

Aphorismus 28.

Exemplis quae publicata fuerunt, utcumque minus fuerint in usu, cum tamen sermonibus, & disceptationibus hominum, agitata & ventilata extiterint, plus auctoritatis tribuendum. Quae vero in scriniis & archivis manserunt tanquam sepulta, & palam in oblivionem transferunt, minus. Exempla enim, sicut aqua, in profluente fanissima.

Aphorismus 29.

Exempla, quae ad leges spectant, non placet ab Historicis peti; sed ab actis publicis & traditionibus diligentioribus. Versatur enim infelicitas quadam inter historicos vel optimos ut legibus, & actis judicialibus, non satis immorentur; aut si forte diligentiam quandam adhibuerint; tamen ab authenticis longe variant.

Aphorismus 30.

Exemplum, quod aetas contemporanea aut proxima respuit, cum casus subinde recurreret, non facile admitendum est. Neque enim tantum pro illo facit, quod homines illud quandoque usurparunt; quam contra, quod experti reliquerunt.

Aphorismus 31.

Exempla in consilium adhibentur, non ut iugubent, aut imperant. Igitur ita regantur, ut auctoritas praeteriti temporis steterit ad usum praesentis.

Atque de informatione ab exemplis, ubi lex deficit, haec dicta sint. Jam dicendum de curiis praetoriis, & censoriis.

De curiis praetoriis & censoriis.

Aphorismus 32.

Curiae sunt & jurisdictiones, quae statuant ex arbitrio boni viri, & discretionis sanae, ubi legis norma deficit. Lex enim, (ut antea dictum est) non sufficit casibus; sed ad ea, quae plerumque accidunt, aptatur. Sapientissima autem res tempus, (ut ab antiquis dictum est) & novorum casuum quotidie auctor, & inventor.

Aphorismus 33.

Interveniunt autem novi casus & in criminalibus, qui poena indigent, & in civilibus, qui auxilio. Curias, quae ad priora illa respiciunt, censorias; quae ad posteriora, praetorias appellamus.

Aphorismus 34.

Habent curiae censoriae jurisdictionem & potestatem, non tantum nova delicta puniendi, sed etiam poenas a legibus constitutas pro delictis veteribus augendi, si casus fuerint odiosi, & enormes, modo non sint capitales. Enorme enim tanquam novum est.

Aphorismus 35.

Habeant similiter curiae praetoriae potestatem, tam subveniendi contra rigorem legis, quam supplendi defectum legis. Si enim porrigi debet remedium ei, quem lex praeteriit, multo magis ei, quem vulneravit.

Aphorismus 36.

Curiae istae censoriae & praetoriae omnino intra casus enormes & extraordinarios se continent, nec jurisdictiones ordinarias invadunt, ne forte tendat res ad Supplantationem legis, magis quam ad supplementum.

Aphorismus 37.

Jurisdictiones esse in lupremis tantum curiis resident, nec ad inferiores communicantur. Parum enim abest a potestate legis condendi, potestas eas supplendi, aut extendendi, aut moderandi.

Aphorismus 38.

At curiae illae uni viro ne committantur, sed ex pluribus consent. Nec Decreta exeant cum silentio, sed iudices sententiae suae rationes adducant, itaque palam, atque adstante corona: ut quod ipsa potestate sit liberum, fama tamen & existimatione sit circumscriptum.

Aphorismus 39.

Rubricae sanguinis ne sunt: nec de capitalibus, in quibuscumque curiis, nisi ex lege nota & certa, pronuntiato. Indixit mortem Deus ipse prius, postea inflixit. Nec vita eripienda nisi ei, qui se in suam vitam peccare prius nosset.

Aphorismus 40.

In Curia Censoria calculum tertium dato, ut iudicibus non imponatur necessitas, aut absolvendi, aut condemnandi sed etiam ut non liquere pronuntiare possint. Etiam censoria non tantum poena, sed & Nota est: Scilicet, quae non infligit supplicium sed aut in admonitionem desinat, aut res ignominia levi & tanquam rubore castiget.

Aphorismus 41.

In Curia Censoria, omnium magnorum criminum, & scelerum, actus inchoati, & medii, puniuntur, licet non sequatur effectus consummatus: itaque si earum curiarum usus vel maximus: cum & severitate inter sit, imitia scelerum puniri; & clementia, perpetracione eorum (puniendo actus medios) necipi.

Aphorismus 42.

Cavendum in precibus, ne in Curia Praetoria prebeatur auxilium in casibus, quos Lex non tam omnino quam pro levibus contemplit, aut pro odiosis remedio indignos iudicavit.

Aphorismus 43.

Maxime omnium interest certitudinis legum (de qua nunc agimus) ne Curiae Praetoriae intumescant & exundent in tantum, ut praetextu rigoris legum mitigandi, etiam robur & nervos eis incidant, aut laxent; omnia trahendo ad arbitrium.

Aphorismus 44.

Decernendi contra Statutum expressum, sub ulla aequitate praetextu, curiis Praetoriis jus ne esto. Hoc enim si fieret, iudex prius transiret in legislatorem, atque omnia ex arbitrio penderent.

Aphorismus 45.

Apud nonnullos receptum est, ut Jurisdictio, quae decernit secundum aequum & bonum, atque illa altera, quae procedit secundum jus strictum, in eadem curiis, deputentur: apud alios autem, ut diversis, omnino placet curiarum separatio. Neque enim servabitur distinctio casuum, si fiat commixtio jurisdictionum; Sed arbitrium legem tandem trahet.

Apho

Aphorismus 46.

Non sine causa in usum venerat apud Romanos album prætoris, in quo præscripsit, & publicavit, quomodo ipse jus diciturus esset. Quo exemplo iudices in curiis prætoriiis, Regulas sibi certas, (quantum fieri potest) proponere, eaq. publice affigere debent. Etenim optima est lex, quæ minimum relinquit arbitrio iudicis; optimus iudex, qui minimum sibi.

Verum de curiis istis fufius tractabimus, cum ad locum de iudiciis veniemus; ob ter tantum jam locuti de iis, quatenus expediant, & suppleant omiffa à lege.

De Retrospektione Legum.

Aphorismus 47.

Est & aliud genus supplementi casuum omifforum, cum lex legem supervenit, atque simul casus omiffos trahit. Id fit in legibus, sive statutis, quæ retrospectivum, ut vulgo loquuntur, Causæ generis leges raro, & magna cum cautione, sunt adhibenda; neque enim placet Janus in legibus.

Aphorismus 48.

Qui verba, aut sententiam legum, captione & fraude eludit & circumscribit, dignus est, qui à lege sequente imodeatur. Igitur in casibus, fraudis & evasionis dolose iustum est, ut leges retrospectivæ, atq. altera alteris in subsidium sint; ut qui dolos meditentur, & eversionem legum præsentium, saltem à futuris metuant.

Aphorismus 49.

Leges quæ auctorum & instrumentorum veras intentiones contra formularum aut solemnitatum defectus roborant & confirmant, relictissime præterita compleruntur. Legis enim, quæ retrospectivum vel p. accipiunt, quod pertinet. At huiusmodi leges confirmatoria ad pacem & stabilimentum eorum, quæ in facta sunt, spectant. Cavendum tamen est ne convellantur res iudicata.

Aphorismus 50.

Diligenter attendendum, ne ea leges tantum ad præterita respiciere videntur, quæ antea facta infirmant; sed & ea quæ futura prohibent & restringunt, cum præteritis necessario connexa. Voluit si quæ lex artificibus aliquibus interdicit, ne mercem sua in posterum vendant; hæc sonat in posterum, sed operatur in præteritum? Neq. enim illis aliaratione videtur quærere iam integrum est.

Aphorismus 51.

Lex declaratoria omnis, licet non habeat verba de præterito, tamen ad præterita, ipsa vi declarationis, omnino trahitur. Non enim tum incipit Interpretatio cum declaratur, sed efficitur tanquam contempotanea ipsi legi. Itaq. leges declaratorias ne ordinato, nisi in casibus, ubi leges cum iustitia retrospectivæ possint.

Hic vero eam partem absolvimus, quæ tractat de incertitudine legum ubi invenitur lex nulla. Jam dicendum est de altera illa parte, ubi scilicet lex extat aliqua, perplexa, & obscura.

De obscuritate legum.

Aphorismus 52.

Obscuritas legum, à quatuor rebus originem ducit; vel ab accumulatione legum nimia, præsertim admixtis obsoletis; vel à descriptione earum ambigua, aut minus perspicua, & dilucida. vel à modis evocandi iuris neglectis, aut non bene institutis; vel denique à contradictione & vacillatione iudiciorum.

De accumulatione legum nimia.

Aphorismus 53.

Dicit Propheta: pluet super eos laqueos. Non autem peiores laquei, quam laquei legum, præsertim penaliū; Si numero immensa, & temporis decursa mutiles, non lucernam pedibus præbeant, sed tectia potius obijciant.

Aphorismus 54.

Duplex in usum venit statut. novi condendivatio. Altera, statuta priora circa idem subjectum confirmat & roborat; dein nonnulla addit aut mutat. Altera abrogat & delet cuncta, quæ ante ordinata sunt, & de integro legem novam & uniformem substituit. Placet posterior ratio. Nam ex prioris ratione, ordinationes deveniunt complicata, & perplexa; & quod instat, agitur sane, sed corpus legum interim redditur vitiosum. In posteriore autem major certe est adhibenda diligentia, cum de lege ipsa liberetur; Et ante acta scilicet evolventa. & pensanda, antequam lex feratur; sed optime procedit per hoc legum concordiam futurum.

Aphorismus 55.

Erat in more apud Athenienses, ut contraria legum capita (quæ antinomias vocant) quotannis à sex viris examinarentur, & quæ reconciliari non poterant, proponerentur populo, ut de illis certum aliquid statueretur. Ad quorum exemplum ij, qui potestatem in singulis Politis legum condendarum habent, per triennium, aut quinquennium, aut prout videbitur, antinomias retrahant. Ea autem à viris, ad hoc delegatis, prius inspiciantur, & præparentur, & demum Comitibus exhibeantur, ut quod placuerit, per suffragia stabiliat & figatur.

Aphorismus 56.

Neq. vero contraria legum capita reconciliandi, & omnia (ut loquuntur) salvandi, per distinctiones subtiles, & quasitas, nimis sedula aut anxiosa cura esto. Ingenij enim hæc tela est: Atque utcumq. modestiana quandam & reverentiam præ se ferat, inter noxia tamen censenda est; ut pote quæ reddat corpus univertum legum varium, & male confusum. Melius est prorusus, ut succumbant deteriora, & meliora stent sola.

Aphorismus 57.

Obsoletæ leges, & quæ abierunt in desuetudinem, non minus quam antinomias proponantur, à delegatis ex officio tollende. Cum enim statutum expressum regulariter desuetudine non abrogetur, fit ne ex contemptu legum obsoletarum fiat nonnulla auctoritatis jactura etiam in reliquis; & sequitur tormentum illud genus Mezentii, ut Leges vivæ in complexu mortuarum perimantur. Atque omnino cavendum est à Gangranâ in legibus.

Aphorismus 58.

Quin & in legibus & statutis obsoletis, nec noviter promulgatis; curiis prætoriiis interim contra eas decernendi jus esto. Licet enim non male dictum sit, neminem oportere legibus esse sapientiozem, tamen intelligatur hoc de legibus, cum evigilant, non cum dormitant. Contra recentiora vero statuta (quæ juri publico nocere deprehendantur) non utiq. prætoribus, sed regibus & sanctioribus consiliis, & supremis potestatibus, auxilium præbendi jus esto; earum executionem per edicta aut acta suspendendo, donec redeant comitia, aut huiusmodi ceteris, qui potestatem habeant eas abrogandi; ne salus populi interrim periclitetur.

De ne-

De novis digestis legum.

Aphorismus 59.

Quod si leges alia super alias accumulatae, in t. m. vasta excreverint volumina, aut tanta confusione laboraverint, ut eas de integro retrahere, & in corpus sanum & habile redigere, ex usu sit; id ante omnia agito, atq; opus eiusmodi opus heroicum esto: Atque auctores talis operis, inter leges, & instauratores, tite & merito numerantur.

Aphorismus 60.

Huiusmodi legum expurgatio, & digestum novum, quinque rebus absolvitur. Primo omittantur obsoleta, quae Iustinianus antiquas fabulas vocat. Deinde ex antinomis recipiantur probatissimae, aboleantur contrariae. Tertio homionomia, sive leges, quae idem sonant, atq; nil aliud sunt, quam iterationes ejusdem rei, expungantur; atque una quaequam ex iis, quae maxime est perfecta, retineatur vice omnium. Quarto, si quae legum nihil determinent, sed quaestiones tantum proponant, easque relinquantur indecisae, similiter facessant. Postremo, quae verborum inveniuntur, & nimis prolixae, contrahantur magis in arctum.

Aphorismus 61.

Omnino vero ex usu fuerit, in novo digesto legum, leges pro jure communi receptas, quae tanquam immemorales sunt in origine sua, atque ex altera parte statuta de tempore in tempus superaddita, seorsum digerere & componere: Cum in plurimis rebus, non eadem sit, in jure dicendo, juris communis & statutorum interpretatio, & administratio. Id quod fecit Trebonianus in digesto & codice.

Aphorismus 62.

Verum in huiusmodi legum regeneratione, atq; structura nova veterum legum atque librorum, leges verbaprorsus & textum retineto, licet per centones & portiones exiguas eas excerpere necesse fuerit: Ea deinde ordine contextito. Est enim fortasse commodius hoc transigi posset per textum novum, quam per huiusmodi consarcinationem; tamen in legibus, non tam stylus, & descriptio, quam auctoritas, & huius patronus antiquitas, spectanda est. Alias videri possit huiusmodi opus scholasticum potius quiddam, & methodus, quam corpus legum imperantium.

Aphorismus 63.

Consultum fuerit in novo digesto legum, vetera volumina non prorsus delecti, & in oblivionem cedere, sed in Bibliothecis saltem manere; licet usus eorum vulgaris & promiscuus prohibeatur. Etenim in causis gravioribus, non abs re fuerit, legum praeteritarum mutationes, & series, consulere & inspicere; ac certe solenne est, antiquitatem praesentibus adspargere. Novum autem huiusmodi corpus legum ab iis, qui in politis singulis habent potestatem legislativam, prorsus confirmandum est: ne forte praeterita veteres leges digerendi, leges novae imponantur occulto.

Aphorismus 64.

Optandum esset, ut huiusmodi legum instauratio illis temporibus suscipiatur, quae antiquioribus, quorum acta & opera tractant, literis & rerum cognitione praestiterint. Quod secus in opere Iustiniani evenit. Infelix res namque est, cum ex iudicio & delectu etatis minus prudentis & eruditae antiquorum opera mutilantur, & recomponuntur. Verum tamen saepe necessarium est, quod non optimum.

Atq; de legum obscuritate, quae nimia & confusa

earum accumulatione fit, haec dicta sunt. Jam de descriptione earum, ambigua & obscura, dicendum.

De descriptione legum perplexa, & obscura.

Aphorismus 65.

Descriptio legum obscura oritur, aut ex loquacitate & verbositate earum; aut rursus ex brevitate nimia aut ex prologo legis cum ipso corpore legis pugnante.

Aphorismus 66.

De obscuritate vero legum quae ex earum descriptione prava oritur, jam dicendum est. Loquacitas, quae in praescribendo leges in usum venit, & prolixitas, non placet. Neque enim, quod vult & cupit, ullo modo assequitur, sed contrarium potius. Cum enim casus singulos particulares verbis appositis & propriis persequi & exprimere contendat, maiorem inde sperans certitudinem; e contra quaestiones multiplices parit de verbis; ut difficilior procedat interpretatio secundum sententiam legis, (quae sanior est & verior) propter strepitum verborum.

Aphorismus 67.

Neque propterea nimis concilia & affectata brevitatis, Maiestatis gratia, & tanquam magis imperatoria, probanda est praesertim his seculis, ne forte si lex instat regulae Lesbicae. Mediocritas ergo affectanda est: & verborum exquirenda generalitas, bene terminata: quae licet casus comprehensivos non sedulo persequatur, tamen non comprehensivos satis perspicue excludat.

Aphorismus 68.

In legibus tamen atque edictis ordinaris & politicis, in quibus, ut plurimum, nemo Iuriconsultum adhibet, sed suo sensui confidit, omnia fufius explicari debent, & ad caput vulgi, tanquam digito monstrari.

Neque nobis prologi legum, qui inepti olim habiti sunt, & leges intraducunt disputantes, non iudicantes, utiq; placerent, si priscos mores ferre possimus. Sed prologi uti legum plerumque (ut nunc sunt tempora) necessario adhibentur, non tam ad explicationem legis, quam instar suasionis, ad perferendam legem in committis, & rursus ad satisfaciendum populo. Quantum fieri potest tamen prologi evitentur, & lex incipiat a iustione.

Aphorismus 70.

Intentio & sententia legis, licet ex praefationibus & praebulibus (ut loquuntur) non male quaedam eliciatur; at tamen latitudo aut extensio ejus ex illis minime peti debet. Saep enim praebulum arripit nonnulla ex maxime plausibilibus & speciosis ad exemplum, cum lex tamen multo plura complectatur: Aut contra, lex restringit & limitat complura, cuius limitationis rationem praebulo inseri non fuerit opus. Quare dimensio & latitudo legis ex corpore legis petenda. Nam praebulum, saepe aut ultra, aut citra cadit.

Aphorismus 71.

Est vero genus praescribendi leges valde vitiosum. Cum scilicet casus, ad quem lex collimat fufe exprimitur in praebulo, unde praebulum inseritur & incorporatur ipsi legi: Quod & obscurum est, & minus tutum: quia non eadem adhiberi consuevit diligentia in ponderandis & examinandis verbis praebuli, quae adhibetur in corpore ipsius legis.

Hanc partem de incertitudine legum, quae ex mala descriptione ipsarum ortum habet, fufius tractabimus, quando de interpretatione legum postea agemus.

agemus. Atque de descriptione legum obscura hæc dicta sunt: Jam de modis enucleandi juris dicendum.

De modis enucleandi juris & tollendi ambigua.

Aphorismus 72.

Modi enucleandi juris, & tollendi dubia, quinque sunt. Hoc enim fit, ut per descriptiones judiciorum: aut per scriptores authenticos: aut per libros auxiliares: aut per prælectiones: aut per responsa sive consulta prudentum. Hæc omnia, si bene instituantur, præsto erunt magna legum obscuritati subsidia.

De descriptione judiciorum.

Aphorismus 73.

Ante omnia, judicia reddita in curiis supremis & principalibus, atque causis gravioribus, præsertim dubiis, quæ aliquis habent difficultatis, aut novitatis, diligenter & cum fide excipiuntur. Judicia enim anchoræ legum sunt, ut leges Reipub.

Aphorismus 74.

Modus hujusmodi judicia excipiendi, & in scripta referendi, talis est. Casus præcisè, judicia ipsa exactè per scribitur. Rationes judiciorum, quas adduxerunt iudices, adjecto: Casuum, ad exemplum adductorum, auctoritatem, cum casibus principalibus, ne commisceto: De advocatorum perorationibus, nisi quidpiam in eis fuerit admodum eximium, sisto.

Aphorismus 75.

Personæ, quæ hujusmodi judicia excipiunt, ex advocatis maxime doctis sunt, & honorarium liberale ex publico excipiunt. Iudices ipsi ab hujusmodi per scriptiombus abstinent: ne forte opinionibus propriis additi, & auctoritate propria freti, limites referendarii transcendant.

Aphorismus 76.

Judicia illa, in ordine & serie temporis, digerito: non per methodum & titulos. Sunt enim scripta eorum modi, tanquam historie, aut narratione legum. Neque solum acta ipsa, sed & tempora ipsorum, iudici prædanti lucem præbent.

De Scripторibus authenticis.

Aphorismus 77.

Ex legibus ipsis, quæ jus commune constituunt: deinde, ex constitutionibus sive statutis: tertio loco ex judiciis per scriptis, corpus juris tantummodo constituitur. Præter illa, alia authentica aut nulla sunt, aut parce recipiuntur.

Aphorismus 78.

Nihil tam interest certitudinis legum, (de qua nunc tractamus) quam ut scripta authentica intra fines Moderatos coerceantur, & faciat multitudo enormis Auctorum & Doctorum in Jure; unde laceratur sententia legum, iudex fit ætonitus, processus immortales, atque advocatus ipse, cum tot libros perlegere & vincere non possit, compendia scilicet. Glosa, fortasse aliqua bona; & ex scriptoribus classicis pauci, vel potius, scriptorum paucorum pauca portiones, recipi possunt pro authenticis. Reliquorum nihilominus maneat usus nonnullus in Bibliothecis, ut eorum tractatus inspiciant iudices, aut advocati, cum opus fuerit: Sed in causis agendis, in fore casare eos non permittitur, nec in auctoritatem transfereuntur.

De libris auxiliariis.

Aphorismus 79.

At scientiam juris, & practicam, auxiliariis libris ne nudant, sed potius instruant. Is ex in ge-

neris sunt, Institutiones; De verborum significatione; De regulis juris; Antiquitates legum; Summæ; Agendi formulæ.

Aphorismus 80.

Præparandi sunt juvenes, & novitii, ad scientiam & ardua juris altius & commodius haurienda & imbibenda, per institutiones. Institutiones illas ordine clavo & perspicuo composito. In illis ipsis universum jus privatum percurrito: non alia omittendo, in aliis plus satis immorando, sed ex singulis quædam breviter delibando, ut ad corpus legum perlegendum accessivo nil se ostendat prorsus novum, sed levè aliqua notione præceptum. Jus publicum in institutionibus ne attingat verum illud ex fontibus ipsis hauriatur.

Aphorismus 81.

Commentarium de vocabulis juris conficito. In explicatione ipsorum, & sensu reddendo, ne curiose nimis aut laboriose versator. Neque enim hoc agitur, ut definitiones verborum quarantur exacte, sed explicationes tantum, quæ legendis juris libris viam aperiant faciliorem. Tractatum autem istum, per literas alphabeti ne digerito. Idem quicquid reliquit: sed collocentur simul verba, quæ circa eandem rem versantur; ut alterum alteri sit juvamento ad intelligendum.

Aphorismus 82.

Ad certitudinem legum facit (se quid aliud) tractatus bonus & diligens de diversis Regulis Juris. Is dignus est, qui maxime Ingeniis, & prudentissimis Iureconsultis committatur. Neque enim placent, quæ in hoc genere extraneis. Colligenda autem sunt regulæ, non tantum notæ, & vulgatae, sed & alia magis subtiles & recondita, quæ ex legum & rerum judicatarum harmonia extrahi possunt, quales in rubricis optimis quandoque inveniuntur: sunt quæ distamina generaliarationis, quæ per materias legis diversas percurrunt, & sunt tanquam Saburra Juris.

Aphorismus 83.

At singula Juris, scita aut placita, non intelligantur pro regulis, ut fieri solet, satis imperite. Hoc enim si recipitur. Quot leges, tot regulæ. Lex enim nihil aliud, quam regula imperans. Verum eas pro regulis habeto, quæ in forma ipsa justitiæ hærent: und, ut plurimum, per jura civilia diversarum Reipubli eadem regulæ ferè reperiantur, nisi forte propter relationem ad formas politiarum variens.

Aphorismus 84.

Post regulam, brevi & solido verborum complexu enuntiata, adjiciantur exempla & decisiones casuum, maxime luculenta ad explicationem; distinctiones, & exceptiones ad limitationem; cognata ad ampliationem ejusdem regulæ.

Aphorismus 85.

Rectè jubetur, ut non ex regulis jus sumatur, sed ex jure quod est, regula fiat. Neque enim ex verbis regulæ petenda est probatio, ac si esset textus legis. Regula enim legem (ut acus natica polos) indicat, non statuit.

Aphorismus 86.

Præter Corpus ipsum Juris, juvabit etiam Antiquitates Legum invisere, quibus licet evanuerit Auctoritas, manet tamen Reverentia. Pro Antiquitatibus autem Legum habeantur Scripta circa Leges & Judicia; sive illa fuerint edita, sive non, quæ ipsum Corpus Legum tempore præcesserunt. Earum siquidem jactura facienda non est. Itaque ex

is utilissima quaque excerptio (multa enim inveniuntur inania & frivola) eaque in unum volumen redigito: ne antiquæ Fabulæ, ut loquitur Trebonianus, cum Legibus ipsi miscantur.

Aphorismus 87.

Practice vero plurimum interest, ut Jus universum digeratur ordine in Locos & Titulos; ad quos subito (prout dabitur occasio) recurrere quis possit, veluti in promptuario paratum ad presentes usus. Hujusmodi Libri summarum, & ordinant sparsas & abbreviant fusa & proluxam Legem. Cavendum autem est, ne Summæ istæ reddant homines promptos ad Practicam; cessatores in scientia ipsa. Earum enim officium est tale, ut ex eis recolatur jus, non perdiscatur. Summæ autem omnino magnâ diligentia, fide & judicio sunt conscribenda, ne furum faciant legibus.

Aphorismus 88.

Formulas agendi diversas in unoquoque genere colligito. Nam & practice hoc interest, & certe paucis illa oracula & occulta Legum. Sunt enim non pauca, quæ latent legibus: At in formulis agendi, melius & fusiùs perspicitur, instar pugni, & palmæ.

De Responsis & Consultis.

Aphorismus 89.

Dubitationes particulares, quæ de tempore in tempus emergunt, dirimendi aliquaratio iniri debet. Durus enim est, ut ii, qui ab errore cavere cupiant, ducem via non inveniunt, verum ut alius ipse periclitetur, neque sit aliqua antea peractam juris prænotandi modus.

Aphorismus 90.

Responsa prudentum, quæ petentibus dantur de jure sive ab Advocatis, sive a Doctoribus, tanta valere auctoritate, ut ab eorum sententia iudici recedere non sit licitum, non placet. Jura à juratis iudicibus sumunt.

Aphorismus 91.

Tentari iudicia per causa & personas fictas, ut eo modo experiantur homines qualis futura sit legis norma, non placet. Dedecorat Majestatem Legum, & pro prævaricatione quæpiam censenda est. Iudicia autem aliquid habere ex scena, deforme est.

Aphorismus 92.

Judicium igitur solummodo tam iudicia, quam responsa & consulta sunt. Illa de litibus pendentibus; hæc de arduis juris questionibus in thesi. Ea consulta, sive in privatis rebus, sive in publicis à iudicibus ipsis ne possit, (si enim si fiat, iudex transeat in advocatum, sed à Principe, aut Statu. Ab illis ad iudices demandentur. Iudices vero, tali auctoritate fretis, disceptationes advocatorum, vel ab his, quorum interest, adhibitorum, vel à iudicibus ipsis, si opus sit, assignatorum, & argumenta ex utraque parte audiunt, & re deliberata jus expediunt, & declarant. Consulta hujusmodi inter iudicia referuntur & edunt, & paræ auctoritatis sunt.

De Prælectionibus.

Aphorismus 93.

Prælectionibus de jure, atque exercitationes eorum, qui juris studiis incumbunt, & operam dant, ita instituantur & ordinantur, ut omnia tendant ad questiones & controversias de jure sedandas potius, quam excitandas. Ludus enim (ut nunc fit) fere apud omnes instituitur, & aperitur, ad altercationes, & questiones de jure multiplicandas, tanquam ostendendi ingenii causa. Atque hoc vetus est maxime. Etenim etiam apud antiquos gloria fuit, tanquam

per sectas & factiones, questiones complures de Jure magis fovere, quam extinguere. Idne fiat, providetur.

De Vacillatione Judiciorum.

Aphorismus 94.

Vacillant iudicia, vel propter immaturam & præfestinam sententiam, vel propter æmulationem curiarum; vel propter malam & imperitam perfectionem iudiciorum; vel propter viam præbitam ad rescissionem eorum nimis facilem & expeditam. Itaque providendum est, ut iudicia emanent, matura deliberatione prius habita, atque ut curiæ se invicem reverentur, atque ut iudicia prescribantur fideliter & prudenter: atque via ad rescindenda iudicia, sit arcta, confragosa & tanquam muribus strata.

Aphorismus 95.

Si iudicium redditum fuerit de casu aliquo in aliqua curia Principali, & similis casus intervenerit in alia curia, ne procedat ad iudicium, antequam fiat consultatio in Collegio aliquo iudicum majore. Iudicia enim reddita si forte rescindi necesse sit, saltem sepeliuntur cum honore.

Aphorismus 96.

Ut curiæ de jurisdictione degladientur, & confluentur, humanum quiddam est, eoque magis, quod per ineptam quandam sententiam (quod boni & strenui sit iudicis, ampliari jurisdictionem curiæ) alatur plane ista intemperies, & calcari addatur, ubi frano opus est. Ut vero ex hac animorum contentione, curiæ, iudicia utrobique reddita (quæ nil ad jurisdictionem pertinent) libenter rescindant, intolerabile malum, & à Regibus, aut Senatu, aut Politia, plane vindicandum. Pessimi enim exempli res est, ut Curiæ, quæ pacem subditis præstant, inter se duella exerceant.

Aphorismus 97.

Non facilis esto aut proclivis ad iudicia rescindenda datus per appellationes, aut impetitiones de errore, aut reviliis, & similia. Receptum apud nonnullos est, ut lis trahatur ad forum superius, tanquam res integra: Iudicio in de dato seposito, & plane suspensio. Apud alios vero, ut iudicium ipsum maneat in suo vigore, sed executio ejus tantum cesset. Neutræ placet, nisi curiæ, in quibus iudicium redditum sit, fuerint humiles, & inferioris ordinis: Sed potius, ut & iudicium sit, & procedat ejus executio: modo cautio detur à defendente de damnis & expensis si iudicium fuerit rescissum.

Atque hic titulus, de Certitudine Legum, ad exemplum Digesti reliqui (quod meditator) sufficit. Jam vero doctrinam civilem (quatenus eam nobis tractare visum est) conclusimus. Atque una cum ea Philosophiam humanam: Sicut etiam cū Philosophia humana, Philosophiam in genere. Tandem igitur paululum respirantes atque ad ea, quæ prætervechi sumus, oculos retrofluentes, hunc tractatum nostrum non absimilem esse censemus sonis illis & præludiis, quæ prætentant Musici, dum fides ad modulationem concinnant: Quæ ipsa quidem auribus ingrati quiddam & asperum exhibent: at in causa sunt, ut quæ sequuntur, omnia sint suaviora; Sic nimirum nos in animum induimus, ut in citarra Musarum concinnanda, & ad harmoniam veteram redigenda, operam navaremus, quò ab aliis postea pulsentur chordiæ, meliore digito, aut plectro. Sane, cum nobis ante oculos proponimus

mus temporum horam Statum, in quibus *litera* jam tertio ad mortales videntur rediisse: & una diligenter intuemur, quam vatis jam nos inviserint instructæ præsidii & auxiliis, quia sunt ingeniorum nostri temporis complurium acumen & subtilitas; eximia illa monumenta scriptorum veterum, quæ veluti tot faces nobis prælucent; ars Typographica, Libros cujusque fortunæ hominibus læta manu suppeditans; Oceani sinus laxati, & orbis ex omni parte peragratus, unde experimenta plurima Præcis ignota comparuerunt, & ingens accessit Naturali Historiæ cumulus; otium, quo ingenia optima in Regnis & Provinciis Europæ ubique abundant, cum negotiis minus his in locis implicentur homines; quam aut Græci, propter populares Status, aut propter Ditionum Amplitudinem, Romani solebant; pax qua fruitur hoc tempore Britannia, Hispania, Italia, etiam nunc Gallia, & aliæ Regionibus non pauca: consumptio & exinanitio omnium quæ videntur excogitari aut dici posse circa Controversias Religionis, quæ tot ingenia jam diu diverterunt à cæterarum artium studiis summa & excellens Majestatis tæ eruditio, cui (tanquam Phœnici Volucres) aggregant se undique Ingenia: proprietas denique inseparabilis, quæ tempus ipsum sequitur, ut veritatem indies parturiat: Hæc (inquam) cum cogitamus, non

possumus non in eam spem animum erigere, ut existimemus, tertiam hanc *literarum periodum* duas illas priores apud Græcos & Romanos, longo intervallo superaturam: modo saltem homines, & vires suas, atque defectus etiam virium suarum, probe & prudenter nosse velint: atque alii ab aliis inventionis lampada, non contradictionis torres accipiant atque inquisitionem veritatis pro incepto nobili, non pro delectamento, aut ornamento putent: Atque opes ac magnificentiam impendant in res solidas eximias, non in per vulgatas, & obvias. Ad labores meos quod attinet, si cui libeat in eorum reprehensione, aut sibi, aut aliis placere, veterem certe & ultimæ patientiæ petitionem exhibebunt illi: *Verbera, sed audi.* Reprehendant homines quantum libuerit, modo attendant & perpendant, quæ dicuntur. Appellatio sane legitima fuerit, (licet res fortasse minus ea indigebit) si à primis cogitationibus hominum ad secundas provocetur, & ab ævo præsentis ad posteros. Veniamus nunc ad eam Scientiam, qua caruerunt duæ illæ præcæ temporum periodi, neque enim tanta illis felicitas concessa est) *sacram dico & divinitus inspiratam Theologiam*, cunctorum laborum ac peregrinationum humanarum Sabbathum ac Portum nobilissimum.

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO.

Vice-Comitis sancti Albani,
De Dignitate & Augmentis Scientiarum,
LIBER NONUS.

Ad Regem suum.

C A P. I.

Partitiones Theologiæ inspiratæ omittuntur; Tantum aditus sit ad desiderata tria; Doctrinam de Legitimo usu Rationis Humanæ in Divinis; Doctrinam de Gradibus Unitatis in Civitate Dei, & Emanationes Scripturarum.

TAm vero (Rex optime) cum carina parva, qualis nostra esse potuit, universum ambitum, tam veteris, quam novi Orbis, Scientiarum circumnavigaverit, (quam secundis ventis, & cursu, posterorum sit judicium) quid superest, nisi ut vota tandem perfuncti, persolvamus? At restat adhuc *Theologia Sacra, sive Inspirata.* Veruntamen si eam tractare pergamus, exequendum nobis de *navicularationis humanae*, & transeundum in *Ecclesia Navem*, quæ sola *Acu Nautica Divina* pollet, ad cursum rectè dirigendum. Neque enim sufficient amplius *Stelle Philosophiæ*, quæ hæctenus præcipue nobis affulserunt. Itaque par foret, silentium quoque in hac colere. Quamobrem *partitiones legum* circa eam omitemus: Pauca tamen, pro tenuitate nostra, etiam in hanc conferemus, loco votorum. Id eo magis facimus, quia in corpore Theologiæ nullam prorsus Regionem, aut Tractum plane desertum, aut incultum, invenimus: Tanta fuit hominum diligentia, in seminandis, aut tritico, aut z: zaniis.

Tres igitur proponemus *Theologiæ Appendices*, quæ non de *materia per Theologiam informata,*

aut *informanda*, sed tantummodo de *modo informationis* tractent. Neque tamen, circa eos *Tractatus*, (ut reliquis consuevimus) vel *exempla* subjungemus, vel *præcepta* dabimus. Id Theologis relinquemus. Sunt enim illa (ut diximus) in *statu votorum* tantum.

L. Prærogativa Dei totum hominem completitur: nec minus ad *rationem*, quam ad *voluntatem humanam* extenditur: ut homo scilicet in universum se abneget, & accedat Deo. Quare, sicut *Legi Divinae* obedire tenemur, licet reluctetur *voluntas*, ita & *Verbo Dei* fidem habere, licet reluctetur *ratio*. Etenim, si ea duntaxat credamus, quæ sunt *rationi* nostræ consentanea, *rebus* assentimur, non *auctori*: Quod etiam inspectæ fidei testibus præstare solemus. At *Fides* illa, quæ *Abrahamo* imputabatur ad *justitiam*, de hujusmodi re exiit, quam irriti habebat. *Sarah*: Quæ in hac parte imago quædam erat *rationis naturalis*. Quanto igitur *Mysterium* aliquod *Divinum* fuerit magis absolum, & incredibile, tanto plus in *credendo* exhibetur honoris Deo, & fit *victoria fidei* nobilior. Etiam & peccatores, quo magis conscientia sua gravantur, & nihilominus Fidem de salute sua in Dei Misericordia collocant, eo Deum majore afficiunt honore: omnis autem *Desperatio* Deo pro contumelia est. Quinetiam, si attente rem perpendamus, dignius quidam est *credere*, quam *scire*, qualiter

M 2 hunc